

บทที่ 6

ระบบวากยสัมพันธ์ในประโยค

ในการผูกเนื้อความเข้าเป็นประโยค ภาษาสันสกฤตผสมมีโครงสร้างเหมือนสันสกฤต
พอสรุปโครงสร้างกว้าง ๆ ดังนี้

ประโยคกรรตวาก มีโครงสร้าง คือ

- ก. ประธาน+กริยาคุมพากย์ (อกรรมกริยา)
- ข. ประธาน+ประธาน+กรรม+กริยาคุมพากย์ (สกรรมกริยา)

ประโยคกรรมวาก มีโครงสร้างคือ ประธาน + (คำนามประกอบด้วยตฤติยาวิภक्ति) +
กริยาคุมพากย์(สกรรมกริยา)

ประโยคภาววาก มีโครงสร้างคือบทนาม(ประกอบด้วยตฤติยาวิภक्ति)+กริยาคุมพากย์

ประโยคเหตุกรรตวาก มีโครงสร้าง คือ

- ก. ประธาน + คำนามประกอบด้วยทวิติยาวิภक्ति(ซึ่ง) + คำนามประกอบด้วย
ทวิติยาวิภक्ति (ยัง)+กริยาคุมพากย์(สกรรมกริยา)
- ข. ประธาน+คำนามประกอบด้วยทวิติยาวิภक्ति+กริยาคุมพากย์(อกรรมกริยา)

ประโยคเหตุกรรมวาก มีโครงสร้าง คือ

- ก. ประธาน (ผู้ถูกกระทำ)+คำนามประกอบด้วยตฤติยาวิภक्ति (ผู้กระทำ)+
คำนามประกอบด้วยทวิติยาวิภक्ति (ผู้ถูกใช้ให้กระทำ) + กริยาคุมพากย์ (สกรรมกริยา)
- ข. ประธาน(ผู้กระทำ)+คำนามประกอบด้วยตฤติยาวิภक्ति (ผู้ถูกใช้ให้กระทำ)
+ กริยาคุมพากย์ (อกรรมกริยา)

โครงสร้างโดยมาก มีในอธยายที่ 1-4 แห่งลลิตวิสตระ ยกเว้นประโยคภาววาก
และประโยคเหตุกรรมวาก ดังตัวอย่างว่า

1) ประโยชน์จรรตวจาก

ประเภท ก. เช่น

ekasmin samaye bhagavān śrāvāsty ین viharati || (Lal.V.1.1)

śīlānusr̥ti dharmālokamukhaṃ praṇidhānapari pūratyai
saṃvartate || (Lal.V.23.13)

ประเภท ข. เช่น

iti hi bhikṣatvo bodhisattva evaṃ dharmakālasaṃcoditaḥ
saṃsatato mahāvīmānanniṣkaramya dharmocayo nāma mahāprāsādo yatra
niṣadya bodhisattvastuṣitebhyo devebhyo dharmam deśayati sma ||
(Lal.V.21.1-3)

2) ประโยชน์จรรวมจาก เช่น

sā śākyakula eva saṃdṛśyate || (Lal.V.18.22)

idaṃ aṣṭottaraṃ dharmālokamukhaśutaṃ yadavaśyaṃ bodhisattvena
cyavanakālasamaye devaparṣadi saṃprakāśayitavyaṃ || (Lal.V.25.21-22)

3) ประโยชน์คาววจาก ไม่พบว่ามีใช้

4) ประโยชน์เหตุจรรตวจาก

ประเภท ก. เช่น

atha śuddhāvāsakāyikā devaputrā jaambudvīpamāgatya divyaṃ
varṇamantardhāpya brahmaveśeṣa brāhmaṇān vedānadyāpyanti sma ||
(Lal.V.11.9-10)

ประเภท ข. เช่น

adhivāsayati sma bhagavāṃsteṣāṃ bodhisattvānāṃ mahāsattvānāṃ
teṣāṃ ca mahāśrāvakānāṃ tūṣṇībhāvena sadevamānuṣāsurasya lokasyā-
nukampāmupādāya || (Lal.V.4.28-29)

5) ประโยชน์เหตุจรรวมจาก ไม่พบว่ามีใช้ทั้ง 2 แบบ

โครงสร้างเหล่านี้ เป็นโครงสร้างหลัก แต่ละประโยคยังมีคำอื่น ๆ มาขยาย มาก

น้อยแล้วแต่เนื้อความ บางประโยค บทประธานไม่มีคุณศัพท์ขยายจึงสั้น ยกตัวอย่าง เช่น

uttiṣṭha, bharamukhāni karmantāni kāryata, ānayaṇi prasāryata||

(Lal.V.13.5)

บางประโยค มีภพขยายมาก ทำให้ประโยคยาวออกไป ยกตัวอย่าง เช่น

ปรตมาวิภักตี เช่น

rājīkaśca śuddhodanasya māyādevī suprabuddhasya śākyādhipater-
duhitā navataruṇī rūpayauvanasampannā aprasūcā apagaputraduhitṛkā
surūpā salkheyavicitreva darśanīyā devakanyeva sarvālaṅkārahūṣitā
apagatam ātṛgrāmadoṣā satyavādinīyakarkaśā aparūṣā acapalānavadyā
kolitasvarā apralāpinī madhuralāpinī madhurapriyavadinī vyapagatā-
khilakrodhamadamānadarpapratighā anīrṣukā kālavādinī tyāgasampannā
śīlavatī pativrata parapuruṣacitāmanaskārāpagatā semasaphataśiraḥ-
karṇanāsā bhraṇavarasadrśakeśī sulalāṭī śubhrūvaryakuṭikā smitamukhī
pūrvabhīlāpinī ślakṣṇamadhuravacanā pradakṣiṇagrāhinī ṛjvī akuṭilā
aśaṭhā amāyāvinī hryapabrāpyasampannā acapalā acañcalā amukhalā avi-
kīraṇavacanā mandamarāgadveṣamohā kṣāntisaurabhyasampannā karacara-
ṇanyanasvārakṣitebuddhiḥ mṛdutaruṇahastapādā kācilindikasukhasamspa-
rśānavalinendīvarapatrasuviśuddhanayanā raktatunḡanānē supratīṣṭhi-
tāṅgī...śuddhodanasya mahārājasyāntaḥpuramadhyagatā|| (Lal.V.18.5-21).

ทวิติยวิภักตี เช่น

jīṅṅaprabhaī hatatamsaṃ prabhākaraṃ|

śubhaprabhaṃ śubhavimalāgratejasaṃ||

praśāntakāyaṃ śubhaśāntamānasa|

muniṃ samāśaliṣyata śākyasiṃham|| (Lal.V.2.21-24)

ตฤติยวิภักตี เช่น

ekasminsamaye bhagavām śrāvastyāṃ viharati sma||jetavanerāthapiṇ

ḍaḍasyārāme mahatā bhikṣusaṃghena sārḍhaḥ dvādaśabhir bhikṣu-
sahasraiḥ|| tadyathā||āyusmatā ca jñānakauṇḍinveṇa āyusmatā cāśvajitā
āyusmatā ca bāṣpena āyusmatā mahānāmnā āyusmatā ca bhadrīkena āyus-
matā ca yaśodeveṇa āyusmatā ca vimaleṇa āyusmatā ca subāhunā āyus-
matā ca pūrṇeṇa āyusmatā ca gavāṃpatinā corubilvākāśyapena āyusma-
tā ca nādīkāśyapena āyusmatā ca gaayūkāśyapena āyusmatā ca śāru-
putreṇa āyusmatā ca mahāmaudagalyāyaṇeṇa āyusmatā ca mahākāśyapena
āyusmatā ca kaphileṇa...mahābodhisattveṇa mahāsattveṇa ||(Lal.V.1.1-17)

จักรวิภักดี เช่น

śrutam mayā yasya kilā rājñeḥ kṣatriyasya mūrdhābhiṣiktasya
tadeva posadheyam pañcadaśyāṃ śiraḥsnātasyopariprāsādatalagatasya
stryāgāraparivṛtasya purvasyam disi divyam cakraratnaṃ prādurbhavati
||(Lal.V.11.19-21)

ปัญจวิภักดี ไม่ปรากฏว่ามีบทขยายมาก

ัมภวิภักดี เช่น

iha bhikṣvo bodhisattvasya tuṣitaverabhavanāvasthitasya pūjya-
pūjitasyābhiṣekaprāptasya devaśatasahasrastutastaumitavarṇitaprasāṃ-
sitasya labdhābhiṣekasya prañidhānasamudgatasya sarvabuddhadhermasa-
mudāgatabuddheḥ suvipulapariśuddhajñānanayanasya samarṭimatigati-
dhr̥vuttaptavipulabuddheḥ dānaśīlakṣāntivīryadyānaprajñāmahopāya-
kauśalyaperamapāramitāprāptasya mahāmaitrīkaruṇāmuditopekṣābrahmapa-
thakovidasya...sarvadevasaṃghaiḥ supūjyamānasya|| (Lal.V.7.1-26, 8.20)

สัตตวิภักดี ตัวอย่างเช่น

na bodhisattvā hīnakuleṣupapadyante saṃḍālakuleṣu vā venukāraku-
levā rathakule vā puṣkakule vā||(Lal.V.14.19-20)

บางประโยคยังสามารถขยายได้อีก โดยอาศัย

1. คำสรรพนาม ย และ ต เช่น

atha ye te bhavanti pūrvāsyaṃ diśi rājāno maṇḍalinaḥ te rūpyapātrī vā suvarṇacūrṇaparipūrṇāmādāya rājānāṃ cakravartīnaṃ prat-yuttiṣṭhanti ehi deva svāgataṃ devāya idaṃ devasya rājīkamaṛddhaṃ ca sphītaṃ ca kṣemaṃ ca subhikṣaṃ ca ramaṇīyaṃ cākīrṇabahujanama-nuṣyaṃ ca|| (Lal.V.11.27, 12.1-2)

2. คำนิบาตหรือปัจจัยนามจำพวกอภัยยศัพท์ เช่น

จ ศัพท์ ความประโยค ในประโยคที่ว่า

teṣāṃ ca buddhānāṃ bhagavatāṃ yāni buddhakṣetraguṇavyūhatpra-ṣanmaṇḍalāni yāśca dharmadeśanāstā āsan tān sarvānanusmaranti sma|| (Lal.V.3.15-17)

จ ศัพท์ ความบท* ในประโยคที่ว่า

* สันสกฤตเป็นภาษาที่มีวิภक्ति์และปัจจัย คำที่สร้างขึ้นใช้ จึงต้องผ่านการประกอบวิภक्ति์ (inflected) เป็นนามก็นำไปแจก (declension) ตามแบบแจกของนาม ถ้าเป็นกริยาก็ต้องนำไปลงวิภक्ति์กริยา (Conjugation) คำนามที่ผ่านการแจกวิภक्ति์ หรือคำกริยาที่ประกอบวิภक्ति์ อาชยาดแล้วเรียกว่า "บท" คำว่า "บท" ที่ใช้ในประโยคจึงหมายถึง คำที่แจกวิภक्ति์ ตามนัยแห่งไวยากรณ์อักษราษยัยี (Pāṇini.IV.14.) ว่า

suptināntaṃ padam||

แปลว่า "คำที่ลงท้ายด้วย sup (วิภक्ति์นาม ดูใน Pāṇini.IV.1.2) หรือคำที่ลงท้ายด้วยติง (วิภक्ति์อาชยาดที่แสดงกาล) (ดูใน Pāṇini.III.4.78) เรียกว่าบทะ หรือคำที่ผ่านการแจกวิภक्ति์แล้ว (inflected word)"

กล่าวกันว่า แม้คำจำพวกนิบาตก็ล้วนแต่เคยผ่านการแจกวิภक्ति์มาแทบทั้งนั้น เพียงแต่ภาษาได้วิวัฒนาการไป ทำให้วิภक्ति์ตกหล่น คำนิบาตบางคำยังคงวิภक्ति์ไว้ให้สังเกตเห็น เช่น อาราตฺ, ทิวา, สายมฺ, ทิษฺฎฺยา, แม้แต่คำนิบาตที่อยู่ในรูปคำสมาส ก็มีร่องรอยวิภक्ति์เหลืออยู่ เช่น ฤปฺภูปฺลาตฺ, ปรฺตฺยฺจฺมฺ, ปรฺตฺยฺเขมฺ, อธิวฺฤกฺษฺมฺ, ฤปฺภูมฺ, ยฺเกจฺฉฺมฺ เป็นต้น

sa imaṃ ca lokaṃ paraṃ ca lokaṃ sadevakaṃ samāraṃ sa-
brahkaṃ saśramaṇabrāhmaṇīn prajān sadevamānuṣān svayaṃ vijñāya
sākṣātkṛtya upasampadya viharati sma|| (Lal.V.2.12-13)

ว่า ศัพท์ ความประโยค ในประโยคว่า

surūparūpā yatha devakanya!

suvibhaktagātrā śubhanirmalaṅgī||

na so'sti devo na ca mānuṣo cā;

yo māya dṛṭavātha labhe tṛptiṃ|| (Lal.V.19.23-26)

ว่า ศัพท์ ความบท ในประโยคว่า

atha ye te bhavanti pūrvasyāṃ diśi rājāno maṇḍalinaḥ te rūpya-
pātriṃ vā suvarṇacūrṇaparipūrṇamādāya suvarṇapātriṃ vā rūpyacūrṇa-
paripūrṇamādāya rājānaṃ cakravaratīnaṃ pratyuttiṣṭhanti||

สเจก ศัพท์ในประโยคว่า

sacedgāramadhyāvasati vājñā bhavati cakravartī caturango vijitvā-
nadhārmiko dharmarājāḥ saptaratnasamanvāgataḥ|| (Lal.V.11.11-12).

เป็นต้น

ด้วยเหตุที่ความในแต่ละประโยคมีไม่เท่ากัน ประโยคจึงมียาวบ้างสั้นบ้าง อย่างไรก็ตาม
ยกเว้นคำที่จัดอยู่ในฝ่ายอพยยศัพท์

ตัววิภक्तिในภาษาสันสกฤตยังเก็บเครื่องหมายรูปพจน์ซึ่งมีอยู่ 3 ประการ คือ เอกพจน์
ทวิพจน์ และ พหุพจน์

นอกจากวิภक्तिนามแล้ว ยังมีวิภक्तिอาชยาด คำกริยาที่ประกอบด้วยวิภक्तिอาชยาด จะบ่ง
บอกให้ทราบกาล บท พจน์และต้องสอดคล้องกับบุรุษซึ่งจะทำหน้าที่แสดงกริยานั้นๆ ในประโยค

ดูประกอบใน

Charu Deva Śāstrī, Pāṇini : Reinterpreted, (Delhi : Motilal

Banarsidass, 1990), p. 1.

จ ศัพท์ที่ควบบท หมายความว่าควบเฉพาะบทใดบทหนึ่งหรือควบเป็นวลี

ศัพท์ทุกศัพท์ที่แจกวิภक्ति มีความสัมพันธ์กัน โดยมีวิภक्तिเป็นเครื่องหมายรู้ หากขาดวิภक्ति หรือวิภक्तिไม่ปรากฏ ย่อมสื่อความหมายดังประสงค์ไม่ได้

วิพยศัพท์ ในสันสกฤตและสันสกฤตผสมมีอย่างเดียวกัน กล่าวคือเมื่อกล่าวโดยสรุพบมี 2 ประการคือ อุปสรรค และ นิบาต

อุปสรรคสามารถแบ่งได้ย่อยอีก 3 ประการ คือ จำพวกที่สนธิเข้ากับนามและกริยาปาดิน ก็เรียกว่าอุปสรรค¹ จำพวกที่สนธิเข้ากับกริยา แต่เน้นเฉพาะบางธาตุคือ ธาตุ √ภ , √ภก , √คภ เป็นอุปสรรคเช่นกัน แต่ปาดินเรียกว่าคติ² จำพวกที่ครองวิภक्तिได้เป็นอุปสรรคเช่นกัน แต่ปาดิน เรียกว่า กรรมปรวจนิย (กรรมปรวจนิย) มักจะเรียงไว้ข้างหลังนาม³

นิบาตแบ่งเป็นหลายจำพวก เช่น จำพวกที่เริ่มต้นข้อความ จำพวกที่เชื่อมความ จำพวก ที่บ่งสถานที่ เป็นต้น

อุปสรรคและนิบาตเหล่านี้ มีใช้ประจำในสันสกฤต แต่ในอรรถยาที่ 1-4 แห่งคัมภีร์ลิลิต- วิสตรระ อุปสรรค และนิบาตบางจำพวกที่ระบุข้างต้น อาจไม่ปรากฏใช้ หรือหากจะปรากฏแต่ใช้ ไม่ผิดแตกต่างจากหลักไวยากรณ์สันสกฤตจะไม่กล่าวถึงในที่นี้ เว้นไว้แต่มีความจำเป็นในการเปรียบเทียบ

¹ ดูรายละเอียดใน Pāṇini.1.4.58-61.; Müller., § 504 ff.; Macdonnell¹., § 176; Whitney., § 1096 ff.; Perry., § 81,82,167, 190,395-397.

² ดูใน Pāṇini., § 1.4.60-82.

ยกตัวอย่างเช่น อจฺน ในคำว่า อจฺนคตฺย (เข้าไปหาแล้ว)

อทะ ในคำว่า อทะกตฺย (ได้กระทำดังนั้นแล้ว)

อนฺตร ในคำว่า อนฺตริตฺย (ได้ผ่านไปได้แล้ว)

เป็นต้น

³ Pāṇini.I.4.83-98.

ระบบวากยสัมพันธ์

ระบบวากยสัมพันธ์ พิจารณาตามหลักภาษาสันสกฤตได้ 3 แนว คือ

ก. ความสอดคล้องระหว่างคำที่แจกวิภक्ति์ในประโยค (Concord)

ข. การใช้การก (Government)

ค. การเรียงคำในประโยค (Word Order)

ก. ความสอดคล้องระหว่างคำที่แจกวิภक्ति์ในประโยค

ความสอดคล้องระหว่างคำที่แจกวิภक्ति์ ในภาษาสันสกฤตมี 2 ประการ คือ ความสอดคล้องในด้านลิงค์ และวณะของคำที่แจกวิภक्ति์แล้ว ภาษาสันสกฤตผสมในลลิตวิสตระ กียัดแนวเดียวกันนี้เป็นหลัก

ความสอดคล้องในด้านลิงค์ วณะ เป็นความสอดคล้องกันระหว่างบทนามนามกับตัววิเศษณ์ยกตัวอย่างในลลิตวิสตระ ดังนี้

1. บทนามนาม (Nouns) กับวิเศษณ์ (Attributes) เช่น

1.1 ปรตมาวิภक्ति์ เช่น

ศุภธาวาสกายิกา กับ เทวบุตรา ในประโยคว่า

atha śuddhāvāsakāyikā devaputrā jambudvīpāgāgatyā divyaṃ
varṇamantaradhāpya brahmaṇaveṣeṇa brahmaṇān vedānadhyaṅpayanti sma||

(Lal.V.11.9-10)

สลลิตวิสตระ กับ ธรมปรุยาเย ในประโยคว่า

tatra bhikṣavaḥ katamaḥ sulalitavistaro nāma dharmaparyā-
yaḥ sūtrānto mahāvaipulyaḥ|| (Lal.V.7.1-2)

1.2 ทวิตยาวิภक्ति์ เช่น

พรมุจริยัม กับ กลุยาณัม, สุกุชณัม, ปริปุรณัม, ปริศุภุชัม, ปรุยาภาตัม ในประโยค

ว่า

ādau kalyāṇaṃ madhye kalyāṇaṃ paryavasāne kalyāṇaṃ

svartham suvyañjanam kevalam paripūrṇam pariśuddham paryavadātam
brahmacaryam samprakāśayati sma|| (Lal.V.2.14-15)

ยกตัวอย่างเช่น โควินท์ อติ เนศุวระ (พระภิกษุไม่ได้เหนือโควินทะ) เป็นต้น

1.3 ตฤติยวิภักตี เช่น

มหาตา กับ ภิกษุสัณเฆ และ ทวาราศิกิริ ภิกษุสหสฺวโรหะไนประโยคว่า

ekasminsamaye bhagavān śrāvastyāṃ viharati sma jetavanenā
thapiṅḍasyārāme mahatā bhikṣusamṣṭhena sārḍham dvādaśabhir bhikṣu-
sahasraih|| (Lal.V.1.1-2)

1.4 จตุตถวิภักตี เช่น

ราชุณะ กับ กษัตริยสฺย มุรุธาภิกษุตสฺย ไนประโยคว่า

kathamrūpena rājā cakravartī pariṇāyakarātneṇa samanvā-
gato bhavati?iha rājīhaḥ kṣatriyasya mūrdhābhisiktasya pūrvatpariṇā-
yakarātnamutpadyate paṇḍito vyatto medhāvī||

1.5 ปัญจวิภักตี เช่น

ตตต กับ ตถาคตรศฺมีชาลาตุ ไนประโยคว่า

tataśca tathāgataśmijālānniścārya imāḥ saṃcodanāgūthā
niścānti sma|| (Lal.V.8.29-30)

1.6 ษัษฐวิภักตี เช่น

สมนฺตฺรสมานฺนสฺย กับ ภควต ไนประโยคว่า

samanantarasamāpannasya ca bhagavata imaṃ buddhāṅkāra-
vyūhaṃ nāma samādhimadha tatkṣaṇameva bhagavata upariṣṭānamūrdhanaḥ
saṃdhāvusṭhāṅṣavivarāntarāt pūrvabuddhānusmṛtyasaṅgājñānālokālikāraṇaṃ
nāma raśmiścakāra|| (Lal.V.2.17-19)

1.7 สัปตวิภักตี เช่น

เอกสฺมี กับ สมเย ไนประโยคว่า

ekasminsamaye bhagavān śrāvastyāṃ viharati sma|| (Lal.V.1.1)

2. บทนามนามกับส่วนสมบูรณ์ของนาม หรือวิภัติคำ (Complement) เช่น

ราชา กับ สมณฑลโต ในประโยคว่า

kathamrūpena rājā cakravartī aśvaretnena samanvāgato bhavati||

(Lal.V.12.13, 19, 26)

ราชา กับ มีมาลิตกาโม ในประโยคว่า

yadā ca rājā kṣatriyo mūrdhābhiṣiktośvaretnaṃ mīmāṃsitukāno

bhavati (Lal.V.12.22-23)

3. บทนางนามกับภาคแสดงของนาม (Predicate) หมายถึง ความสอดคล้องกัน

ระหว่าง วจนะและบุรุษของบทประธานในประโยคและกริยาที่ทำหน้าที่เป็นกริยาหลักของประโยค

ตามหลักแล้ว เมื่อประธานหรือบุรุษเป็นเอกพจน์ กริยาต้องเป็นเอกพจน์ตาม เมื่อประธานเป็นพหูพจน์ กริยาต้องเป็นพหูพจน์ตาม ยกตัวอย่างเช่น

ก. ประณมบุรุษ เช่น

ภควานู กับ วิหริติ ในประโยคว่า

tena khalu punaḥ samayena bhagavān śrāvastiṃ mahānagarīmupa-

niśritya viharati|| (Lal.V.2.5)

เทพบุตรา กับ อธฺยาปยन्ติ ในประโยคว่า

atha śuddhāvasakāyikē devaputrā jambudvīpamāgatya varṇaman-

taradhāpya brāhmaṇaveṣeṇa brāhmaṇān vedānadyāpayanti sma|| (Lal.V.11.

9-10)

ข. มัตถมบุรุษ เช่น

ตุวํ กับ สุตฺปย (สฺตฺปย > สฺตฺปย) ในคำว่า

tvam vaidya dhātukusala cirāturān satyavaidya satyavān trivi-

mokṣāgadayogaurvīrasukhe sthāpaya śīghram|| (Lal.V.10.1-2)

ยฺยมฺ กับ นิรฺกฺษธา (นิรฺกฺษธ > นิรฺกฺษธา) ในประโยคว่า

duḥkhamanityamanātmaṃ nirīkṣthā yoniśo imā dharmā

hetupratyayayuktā vartantesvāmikā jaḍābuddhyā|| (Lal.V.26.21-22)

ค. อดมบุรุษ เช่น

อหิ กับ อสฺมิ และ มีมาสเยยม ในประโยคว่า

nūnamahaṃ rājā cakravartī yannvahaṃ divyaṃ cakraratnaṃ nīmāṇ-
sayeyam|| (Lal.V.11.21-22)

วยิ กับ ปศฺยาม ในประโยคว่า

sādhū acintayamidaṃ bodhisattvādhisthānaṃ yatra hi vyaṃ
vyavalokamātreṇeyanto bodhisattvān paśyāma|| (Lal.V.23.1-2)

นอกจากนั้น สันสกฤตยังนิยมใช้บุรุษ เพื่อแสดงความเคารพ ⁴

1. ใช้ประณมบุรุษ เอกพจน์ แทนมัตถมบุรุษ พหูพจน์เมื่อต้องการแสดงความเคารพ

เช่น มุนิ กับ ภาษโต ในคำว่า

tatsādhividānīmapi bhāṣato muni|| (Lal.V.5.21)

แปลว่า

"ตั้งข้าพระกษจะขอโอกาส แม้ในกาลบัดนี้ ขอพระรูนี โปรดตรัสโพลยสุตรนั้น"

ประโยคข้างต้นเป็นประโยคขอร้อง สันนิษฐานว่า ผู้พูดยกย่องผู้ฟัง (คือพระพุทธรเจ้า)

จึงพยายามไม่ใช้ มัตถมบุรุษเอกพจน์ ด้วยจะเป็นการตีเสมอจึงหันไปใช้ ประณมบุรุษเอกพจน์แทน
ในลิลิตวิสูตระ มีประโยคทำนองขอร้องเช่นเดียวกัน แต่กลับใช้ มัตถมบุรุษ เอกพจน์

ดังนี้

smara vipulapūṇyanicaya smṛtimatigatīranantaprajñīprabhā-
karin|| (Lal.V.9.1)

sarvān karuṇāyamānaḥ kālo'yaṃ mā upekṣasva|| (Lal.V.9.8)

sādhū bhava prajñātripta tarpaya janatāḥ ciratṛṣārtām||

(Lal.V.9.10)

kiṃ cāpyaninditayaś (stvaṃ) dharmasatirato na cāsi kāmarataḥ||

(Lal.V.9.11)

⁴ Speijer., § 23.

kip vimalacakṣo paśyasi buddhān daśādiśi loke|| (LaI.V.9.17)

dharmam śrīṇoṣi ca tatsataṃ dharmavarṇaṃ vibhaja loke||

|| (LaI.V.9.18)

เป็นต้น

น่าสังเกตว่า โดยมากมักจะปรากฏในคาถาเป็นหลัก ส่วนหนึ่ง อาจเป็นด้วยอิทธิพล
ฉันทลักษณ์ หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นลีลาการใช้ (Style) ในคัมภีร์

2. ใช้พหูพจน์ ประถมบุรุษ แทน มัชฌิมบุรุษ พหูพจน์เป็นการแสดงความเคารพยี่สิบ
(Pluralis Majesticus)⁵ ในลิลิตวิสูตระกัม คือ

kāryantu bhavantaḥ svakāni rajyāni dharmeṇa|| (LaI.V.12.4)

ข้อ 2 นี้ใช้ ภานุตตะ แทน ยูยมุ

การใช้ที่ไม่สอดคล้องกันในลิลิตวิสูตระ

การใช้นามแจกวิภักดิ์ที่ไม่สอดคล้องกันในอรรถยาที่ 1-4 แห่งลิลิตวิสูตระ เท่าที่รวบรวมได้มีดังต่อไปนี้

1. จวรจะแต่งเป็นนัยวิภักดิ์ แต่แต่งเป็นภาวิตยวิภักดิ์ ได้แก่ ชาทนียัม และ โภชนียัม
ในประโยคว่า

lābhī ca bhagavān prabhūtānāṃ khādanīyaṃ bhōjanīyamāsāvādanīyā
kalpikānāṃ cīvarapiṇḍapātraśayanāsanaglānapratyayabhaiṣajyapariṣkā-
rāṇām|| (LaI.V.2.8-9)

ที่สันนิษฐานว่า ไม่สอดคล้องกันในประโยคนี้ คือชาทนียัม และ โภชนียัม กับ อาสุวาทนียา
กฤปิกานำ จีวรปิณฑปาตศยามาสานาญชยบโฆชยุบปริษการานามุ ซึ่งลงวิภักดิ์ที่ 6 ต่ำวิเศษณะ
คือ อาสุวาทนียากฤปิกานำ แต่ ชาทนียัม และ โภชนียัม ประกอบเป็นภาวิตยวิภักดิ์ เอกพจน์ ข้อนี้
นับเป็นความไม่สอดคล้องกันระหว่างนามกับวิเศษณะ

⁵ Ibid.; cf. Perry., § 264; Müller., § 188.

ปรากฏการณ์นี้ สันนิษฐานว่าถ้าไม่ใช่เป็นความพลาดพลังของผู้แต่งผู้ถ่ายทอด หรือผู้
จาร ก็อาจได้รับอิทธิพลจากเหตุอื่น เช่น

ก. เห็นตัวอย่างการใช้ในภาษาอื่น⁶ โดยเฉพาะกลุ่มภาษาปรากฤต ปรากฏว่ามีการ
ใช้วิภक्तिแทนกันได้หลายวิภक्ति⁷

ข. ในรามายณะ มีปรากฏว่า ประกอบวิภक्तिไม่สอดคล้องตักเตียวกันนี้อยู่เหมือนกัน⁸

ข้อมูลทั้งสองประการนี้ระบุให้ทราบว่า การใช้ภาษาในตนเองนี้มีอยู่มาก แต่ทว่า
กรณีนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะไม่ใช่รับแนวการใช้จากภาษาในคัมภีร์อื่น ๆ ผู้วิจัยมีเหตุผลดังนี้

ก. ภาษาสันสกฤตผสม ที่เอเดเจอร์ตันรวบรวมการใช้วิภक्तिแทนกันของภาษาสันสกฤต
ผสมไม่มีกรณีของทวิตติวิภक्ति เอกพจน์ ใช้แทนขั้ววิภक्ति พหูพจน์⁹

⁶ ยกตัวอย่างเช่น บาลี วิภक्तिวิภक्तिในบาลีมีด้วยเหตุผลอันต่างกันเป็นหลัก ดังที่
กล่าวในสัททมนิตินี้ว่า

ยถา ปน อลาพลาเสฏเฐสุ วิสุ วิสุ วิชชมาเนสุปิ 'ลาหฺนิ สัทฺตติ สิลลา
ปฺลวณฺตติ เอตฺถ ฉนฺทาทนฺรกุชฺเชตฺถ อการโลโป โหติติ อกฺขรโลโป พฺทฺธิยา กรียติ||
ตถา "สํเข โคตฺมิ เทหิตฺตาทิสฺสึ พฺทฺธิยา วิภตฺตติวิปฺลลาเสสุสฺส ปฺริกฺขปฺนํ กตฺวา
"สํเขสุสฺสํติ วิปฺลลาเสตฺถมิฉนฺตติ อจฺจริยา||ตฺสุมฯ "สํเข โคตฺมิ เทหิ เวสุสนฺตเร วร
กตฺวา" ติตฺตาทิสฺสึ วิภตฺตติวิปฺลลาโส จ นาม เยภฺยุเยน " เวน ทานํ วิรมิสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
คาคาสฺสึ อิจฺฉิตฺตพฺโพ||

ใน

พระอรรถกถา, สัททมนิตินิปรกรรม (ปทมาลา), (กรุงเทพฯ : มุขนิธิภูมิพิไล กิจช,
2521), หน้า 357.

⁷ Pischel., § 361 etc; Woolner., § 85; Gune., § 45a.

⁸ Śāstrī, The Rāmayaṇa : A Linguistic Study, p. 239.

⁹ BHSGD.I. § 7.1.

ข. กรณีของภาษาบาลีได้ระบุเด่นชัดว่าปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นในฉันทลักษณ์ ซึ่งผู้แต่งฉันทลักษณ์ไม่อาจหลีกเลี่ยงเพราะความจำเป็นในเรื่องครุสัทหังคับ แต่กรณีของลิลิตวิสูตระเกิดขึ้นในร้อยแก้ว

ค. ลามิ ในปริบทข้างต้น สัมผัสกตนิยมนามประกอบด้วยสัญวิภักดิ์แทนทวิตยวิภักดิ์ ในการแปล แม้คำนามคือ จีวรวิสุทธิปุระศยนาสัมฤตยโยโกชชยุปรีชการานาม เป็นสัญวิภักดิ์ก็ต้องหักแปลว่า "ซึ่ง" (ทวิตยวิภักดิ์) ในปริบทนี้มีเพียง ชาทนีย และ โภชนีย เท่านั้น ที่ประกอบเป็นทวิตยยา ข้อนี้จะให้น้ำหนักกับผู้แต่งอาจไม่รอบคอบได้

เมื่อประมวลเหตุผลทั้ง 3 ข้อ ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะให้น้ำหนักในความผิดพลาดของผู้แต่งผู้จารหรือผู้ถ่ายทอดมากกว่าจะถือเป็นความนิยมของภาษา เพราะการใช้ภาษาซึ่งผิดไวยากรณ์โดยอิทธิพลของฉันทลักษณ์ ก็ไม่น่าจะเป็นเหตุให้ถือว่าเป็นรูปแบบการเขียนของผู้แต่ง ผู้จารหรือผู้ถ่ายทอดได้ในเมื่อการใช้วิภักดิ์อื่น ๆ ก็ยังถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของภาษาเป็นส่วนมากอยู่

2. ควรจะแต่งเป็นทวิตยวิภักดิ์ พหุพจน์ นปฺ. คล้อยตามนามแต่วิเศษณะกลับประกอบเป็นทวิตยวิภักดิ์ พหุ. ปุ. ได้แก่ ศุทธาวาสานุ ในประโยคว่า

sā sarvā śuddhāvāsan devabhavanānyavabhāsya mahēśvaradeva-putrapramukhānaprameyān devaputrān saṃcodayāmsaḥ | (La1.V.2.19-20)

คำว่า "ศุทธาวาสานุ" คือวิเศษณะของ เทวภวานานิ แต่ประกอบเป็นทวิตยวิภักดิ์ พหุ. ปุ. ที่ถูกควรเป็น ศุทธาวาสานิ หรือ ศุทธาวาสายิกานิ

ปรากฏการณ์ดังกล่าว เป็นการประกอบลึงค์ให้วิเศษณะไม่ตรงกับนาม ในรามายณะก็มีปรากฏการณ์เดียวกันนี้¹⁰ ภาษาสันสกฤตผสมและภาษาปรากฤตอื่นๆ ก็มีปรากฏการณ์เช่นเดียวกัน¹¹ เป็นไปได้ว่าผู้แต่งจะได้รับอิทธิพลจากภาษาปรากฤต หรือไม่ก็อาจเป็นข้อบกพร่องในการจาร

3. ควรจะแต่งเป็นทวิตยวิภักดิ์ เอกพจน์ สตรีลึงค์ แต่แต่งเป็นประณมาวิภักดิ์ เอกพจน์ สตรีลึงค์แทน ทำให้ไม่สอดคล้องกับบทอื่น ๆ ในประโยคเดียวกัน ได้แก่ กุขมา ในประโยคที่ว่า

¹⁰ Śāstrī, The Rāmāyaṇa : A Linguistic Study, pp. 237-239.

¹¹ BHS.GD.I. § 6.1; Geiger., § 76; Pischel., § 356.

smara kulakulīnā śamatham śilavratam kṣamā damam caiva||

(Lal.V.9.5)

ในประโยคข้างต้น คำว่า สมถํ กัด ศีลวรัตํ กัด ทมํ กัด อยู่ในฐานะเป็นกรรมตรงของกริยาคือ สุมะ มี กุขมา บทเดียวประกอบวิภक्तिไม่ตรงหลักสันสกฤต ที่ถูกต้อง ควรเป็น กุขมา ปริบทข้างต้น ปรากฏอยู่ในคาลา กุขมา มี 3 มาตรา ส่วน กุขมา มี 4 มาตรา อาจเป็นเพราะฉันทลักษณ์บังคับ

เอตเจอร์ตัน ตั้งข้อสังเกตว่า สันสกฤตผสมมีปรากฏการณ์บางอย่างแต่มีเป็นส่วนน้อย คือ ปรากฏการณ์ที่สันสกฤตผสมจะใช้ตัวปราติทิยะ (Bare Stem) ในประโยค แทนการประกอบวิภक्तिทุกวิภक्तिที่เป็นเอกพจน์โดยไม่ต้องแจกวิภक्ति โดยมากมักเป็นกรณีของประณามวิภक्तिและชาติยวิภक्ति ส่วนใหญ่เป็นด้วยฉันทลักษณ์บังคับ (Metri Causa) ปรากฏการณ์นี้ ลงท้ายกับปรากฏการณ์ที่เกิดกับภาษามหาราษฏรี และ ภาษาปรากฤตอื่น ๆ ด้วย¹²

กรณีข้างต้นจึงอาจเป็นด้วยอิทธิพลภาษารากฤต หรือมีจะบังเกิดผลมาจากทางกรการ

4. กริยาคุมพากย์และวิเศษณ์ของประธาน แต่งเป็นประณามวิภक्ति พุทฺพจนํ ปุํ แต่บทประธาน ประกอบวิภक्ति พุ.น.ได้แก่ สंपุชิตา ये ते กับ พุทฺชนियุตานิ ในประโยคว่า

sampūjitā ye ti(te > ti) buddhaniyutāni|| (Lal.V.9.7)

ที่ถูกต้องหลักไวยากรณ์คือ สंपุชิตานิ บานิ ตานิ พุทฺชนियุตานิ ปรากฏการณ์นี้ เป็นเช่นเดียวกับข้อ 2. เป็นการใช้ลิงค์แทนกันหรือที่บาลีเรียกว่าลิงควิปลาส สันสกฤตเรียกว่า วุตฺตฺยาส หมายถึงการใช้ที่ผิดแผกออกไปจากกฎเกณฑ์ ปรากฏการณ์นี้ รามายณะก็มี บาลีสมี¹³

¹² ดูใน

Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit: Language and Literature*, p. 71.

BHSGD.I.§ 8.3-11.; Pischel., § 364. cf. § 100.

¹³ ดูในเชิงอรรถที่ 11 และ 12 ที่ผ่านมา

วุตฺตฺยาส มีอ้างอิงใน Sāstrī, *The Rāmāyaṇa : A Linguistic Study*, p. 233.

สันนิษฐานว่าเป็นด้วยอิทธิพลฉันทลักษณ์เป็นหลัก

5. กริยาคุมประโยคแต่งเป็นเอกพจน์ ทั้งที่มีประธาน 2 บทควบด้วย จ ศัพท์ ตระหลัก แล้ว ถ้าถามมีจำนวน 2 ต้องแต่งเป็นทวิพจน์¹⁴

ในคัมภีร์ลิลิตวิสูตร¹⁴ ใช้ทั้ง เอกพจน์และพหูพจน์แทนทวิพจน์ที่หายไป ได้แก่

ก. ใช้เอกพจน์แทนทวิพจน์ ได้แก่ วิวรุชเต¹⁵ ในประโยคว่า

vivardhate kīrti yaśāśca pārthive|| (La!.V.21.6) (ร้อยกรอง)

ข. ใช้พหูพจน์แทนทวิพจน์ ได้แก่ (สันติ) หรือ (ภาวติ) ในประโยคว่า

mātā pitā kutra ca śuddhabhāvāḥ (santi)|| (La!.V.19.2)

ปรากฏการณ์ทั้ง 2 อย่างข้างต้น สันนิษฐานว่าเป็นด้วยเหตุ 2 ประการ

1. อิทธิพลภาษาปรากฏชัดซึ่งไม่เชิงเวลาในเรื่องบท กรณียข้างต้น ผู้แต่งอาจจะแต่ง ธาตุ /วรุช ตามวิธีของธาตุหมวดทวิตยคณะแทนปรณมคณะ

2. เป็นเรื่องเกี่ยวแก่พจน์ หมายความว่า ใช้พหูพจน์และเอกพจน์แทนกับ กรณียของ วิวรุชเต หน่วยเสียง น ในวิกัด อ.เต อาจจะถูกตัดออกไปเพื่อให้เข้ากับฉันทลักษณ์

ที่เห็นได้ชัดอีกด้านหนึ่ง คือ ทวิพจน์ในภาษาล้านสกลุตผสมมีแนวโน้มว่า จะเลิกใช้ในลิลิตวิสูตรอธิบายที่ 1-4 ไม่ปรากฏว่ามีใช้ กรณีนี้อาจจะเพิ่มน้ำหนักให้ข้อ 2 ว่า ปรากฏการณ์ข้างต้นเป็นการใช้เอกพจน์และพหูพจน์ กรณียของ วิวรุชเต คือความไม่สอดคล้องกันเนื่องด้วย

¹⁴ Whitney., § 265; Macdonell¹., § 193.2.

¹⁵ คำนี้มาจาก ธาตุ /วรุช ซึ่งอยู่ในหมวด 10 ซึ่งจัดอยู่ในฝ่ายปรณมคณะ (First Conjugation) โดยธรรมชาติถ้าหมวดธาตุสังกัดทวิตยคณะ (Second Conjugation) พหูพจน์ของอาตมเนภาจะลง อ.เต วิกัดได้ กรณียของ วรุชเต จึงถือว่าไม่ตรงหลักฉันทลักษณ์

หมวดธาตของธาตุ /วรุช ดูจาก

ApteD., p. 494.

เป็นต้น

* ยกเว้นในกรณียของนามสังกัดลิงค์ (Substantives) หากอยู่ในบริบทที่เป็น วิกัดกัตตา อาจจะต่างลิงค์กันได้บ้าง

อันหลักแห่งบังคับซึ่งมีตรงกับที่บาลีมีอยู่ กรณีของ (สนธิ) ซึ่งเป็นกริยาของ มาตา และ ปิตา

6. ประธานของประโยคเป็นประดมาวิภक्ति อ การันต์ ปุ. พหุพจน์ แต่วิกิตักตตา (Complement) เป็นประดมาวิภक्ति อ การันต์ ปุ. เอกพจน์ ได้แก่

sarvamanitya kāmā adhruvam na ca śīśvatī api ne kalpāḥ||

(La1.V.26.9)

คำว่า "อรุรว" "เป็นคุณศัพท์ สามารถประกอบได้ในไตรลิงค์" ถ้ากล่าวตามหลักไวยากรณ์สันสกฤต ในที่นี้ ควรเป็น อรุรวา ตามบทประธานคือ กามา

ปรากฏการณ์ เป็นเรื่องของความไม่สอดคล้องกันในเรื่องลิงค์ บาลี รามายณะ และปรากฏการณ์อื่น ๆ ก็มีอยู่บ้างแต่ไม่มาก สาเหตุน่าจะเกิดด้วยอิทธิพลภาษาปรากฏ

ข. ลักษณะของการใช้การก (Government)

การก แปลตามตัวอักษรว่า "ผู้กระทำ" เกษป็นเทกล่าวสรุปว่า การกคือสิ่งที่ช่วยให้เกิดการการกระทำ¹⁶

¹⁶ Madhav M. Deshpande, "Semantics of Kārakas in Pāṇini : An Exploration of Philosophical and Linguistic Issues" in *Sanskrit and Related Studies : Contemporary Researches and Reflection*, eds. Bimal Krishan Matilal and Purusottama Bilimoria (Delhi : Srī Satguru Publications, 1990), p.35.

Briefly stated, a kāraka is something that helps to bring about an action (kriyā.janaka).

ปาดินิกกล่าวสูตรไว้สั้น ๆ ว่า "kārake" ใน Pāṇini.I.4.23

วสุ อธิบายความสูตรปาดินิว่า

Any thing that helps towards the accomplishment of an action is a kāraka.

จารุเทพกล่าวว่า คำว่า "การก" เป็นที่ขึ้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนามและกริยา
ในประโยค¹⁷

การกจึงเป็นเรื่องของนามที่เกี่ยวเนื่องด้วยกริยา ทั้งนามและกริยามีความเกี่ยว
โยงต่อกันและกัน โดยมีวิภक्तिเป็นเครื่องเชื่อม โดยทั่วไป คำนามที่ประกบวิภक्तिแล้ว เมื่อใช้ใน
ประโยคส่วนใหญ่ จึงต้องมีกริยาครอง ยกเว้นบางวิภक्तिซึ่งสัมพันธ์เข้ากับนามบ้าง อพยยศัพท์บ้าง
วิภक्तिไรที่สัมพันธ์เข้ากับนามและอพยยศัพท์เรียกว่า อุปาทวิภक्ति¹⁸

1. ประถมวิภक्ति หรือกรรตการก มีหน้าที่คือเป็นประธานในประโยค
2. ทวติยวิภक्ति หรือกรรมการก มีหน้าที่ คือเป็นกรรมของกริยาซึ่งเรียกหากรรม
และกริยาวิเศษณ์
3. ตฤตียวิภक्तिหรือกรณการก มีหน้าที่คือเป็นเครื่องกระทำ (ใช้กับวัตถุ) เป็นเหตุกระทำ
(ใช้กับความตั้งใจ) และเป็นวิธการกระทำ
4. จตุรตวิภक्तिหรือสัมप्रधानการก มีหน้าที่คือระบุจุดประสงค์หรือเป้าหมาย
5. ปัญจวิภक्ति หรืออุปาทานการก มีหน้าที่คือเป็นสื่อออกไปหรือเป็นเหตุ

¹⁷ Śāstrī, Pāṇini : Re-interpreted, p. 1.

¹⁸ วิภक्तिในสันสกฤต เมื่อกล่าวสรุปแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ

1. การกวิภक्ति หมายถึงการกที่สัมพันธ์เข้ากับกริยา ได้แก่ กรรตการก, กรรมการก,
กรณการก, สัมप्रधानการก, อุปาทานการก, อธิกรณการก

2. อุปาทวิภक्ति หมายถึงวิภक्तिที่ไม่ได้สัมพันธ์เข้ากับกริยา แต่เข้ากับอพยยศัพท์บ้าง
นามด้วยกันบ้าง เข้ากับนามด้วยกันได้แก่ชิววิภक्ति เข้ากับอพยยศัพท์หรือกรรมประวจนยัมภक्तिวิภक्ति

รายละเอียดดูใน

Pāṇini. I. 4. 23-55. (ว่าด้วยการกวิภक्ति)

Pāṇini. I. 4. 82-98. (ว่าด้วยการกรรมประวจนยัม)

ทเวได้ยกตัวอย่างทั้งการกวิภक्तिและอุปาทวิภक्तिไว้แล้ว รายละเอียดดูใน

Śāstrī, Pāṇini: Re-interpreted, pp. 1-93 ; Speijer., § 38-150.

cf. Perry., § 82, 130; Renou., § 216-227.; Whitney., § 256-237.

6. สัปตวิภक्ति หรืออิกรณการก มีหน้าที่คือระบุสถานที่ เวลา และ สาเหตุ (นิमित-
สัปตมิ)

วิภक्तिที่เหลือคือ ษัษฐวิภक्तिและสัมโพธนะไม่เรียกว่าการกเพราะไม่ได้สัมพันธ์เข้ากับ
ตัวกริยา โดยเฉพาะษัษฐวิภक्तिนั้น ขยายนามเป็นหลัก ที่เข้ากับกริยาก็มีบ้างแต่ไม่มาก* ส่วน
สัมโพธนะ มีความเกี่ยวเนื่องในประโยคในแง่เนื้อความเท่านั้น

วิภक्तिที่ไม่ได้สัมพันธ์เข้ากับกริยา แต่สัมพันธ์เข้ากับอъектซึ่งเรียกว่า อุปทวิภक्ति
ในสันสกฤตพอจะยกตัวอย่างให้เห็น ดังนี้

การกเมื่อสัมพันธ์เข้ากับกริยา จะมีวิภक्तिเป็นเครื่องบ่ง คำนามที่ประกอบวิภक्तिเป็นการก
ใดการกหนึ่งมีหน้าที่ตามแต่ที่สันสกฤตกำหนด ดังนี้

1. คำจำพวกกรรมประวจนีย์ หรือจำพวกอุปสรรคใช้อิสระไม่ต้องสนธิเข้ากับนาม
และกริยา¹⁹ ได้แก่

- อนฺ ครองทวติยวิภक्ति
- อา ครองปัญจมิภक्ति
- บุรติ ครองทวติยวิภक्ति
- เป็นต้น

3. วิบาตบางตัว เช่น

- อธะ ครองษัษฐวิภक्ति

; Mayrhofer., § 38.

* เช่นที่สัมพันธ์เข้ากับธาตุ / ปुरु (หรือ /ปฤ หรือ /ปฤณ) แปลเป็น "เต็มแห่ง" ตรง
กับสำนวนในภาษาอังกฤษว่า be full of เป็นต้น

¹⁹ คำจำพวกประวจนีย์มีอยู่หลายคำ ที่ระบุในที่นี้เป็นเพียงจำพวกที่มีใช้ในสันสกฤตเท่า
นี้ยังมีหลายคำที่มีใช้ในวรรณคดีพระเวทหรือในภาษาไวทิกะ

จำนวนกรรมประวจนีย์ที่ใช้ในสันสกฤตปาดินิโดยเฉพาะไว้ใน

Pāṇini.1.4.83-98 ff.

ที่ระบุทั้งที่ใช้ในสันสกฤตและภาษาไวทิกะ ดูใน Speijer., § 154.

อนตะ	ครองสัพตมิวักดิ์ มีนทาน ๆ ครึ่งที่ครองหัชฐมิวักดิ์ด้วย
อุปริ	ครองหัชฐมิวักดิ์ ความหมายตรงข้ามกับเอระ ซึ่งแปลว่าเบื้องต่ำ
ปรภูติ	ครองปัญจมิวักดิ์
ยาวตุ	ครองทวติยมิวักดิ์และปัญจมิวักดิ์
ปรา	ครองปัญจมิวักดิ์
พหิสู	ครองตฤติยมิวักดิ์
วินา	ครองตฤติยมิวักดิ์ ทวติยมิวักดิ์ และปัญจมิวักดิ์
สท	ครองตฤติยมิวักดิ์ เป็นโศภนของสมมุ, สารุสมุ, สากมุ ทั้ง 3 ไม้

ในความหมายเดียวกัน

อนฺยตุร	ครองปัญจมิวักดิ์แปลว่า"เว้น, เว้นจาก"
ฤเต	ครองปัญจมิวักดิ์ แปลว่า"เว้น, เว้นจาก"
สมฺยา, นิกรฺษา	ครองทวติยมิวักดิ์ แปลว่า"ไกล, รอยๆ"
ลภิตะ, ปริตะ, สรวตตะ, สมฺนตตะ	ทั้งหมดนี้ครองทวติยมิวักดิ์

การใช้การของภาษาสันสกฤตผสมเนลลิตวิสตระ

ในข้อขยายที่ 1-4 แห่งคัมภีร์ลลิตวิสตระใช้การกทกการกเช่นเดียวกับสันสกฤต ยกตัวอย่าง เช่น

1.atha khalu devaputrā bhagavatastūṣṇīṅkāvenādhivāsanam viditvā tuṣṭā udagrā ātmānasah pramuditāḥ...prītisaumanasyajātā bhagavataḥ padan śirasābhivandya bhagavantam triḥ pradakṣiṅīkṛtya...tatraivāntaradadhuh|| (La1.V.4.17-19)

ประโยคข้างต้น มีการก คือ

กรรตุการก ได้แก่ เทวบุตรา

ศุษฺฎา กิตฺ อุกฺรฺรา กิตฺ อาตฺมานสฺห กิตฺ ปรฺมฺภูติจฺหะ ปริตฺติเสาฺมนสฺยจฺจาตา กิตฺ ขยฺยา

เทวบุตรา ซึ่งเป็นประธานหรือผู้กระทำในประโยค

กรรมการก ได้แก่ อธิวาสน์

กรรมการกได้แก่ ตบฐีมาเวณ ศีรสา

2.iti hi bhikṣatvo bodhisattva evaṃ dharmakālasaīcoditaḥ
samstato mahāvīmānāṅṅīṣkaramya dharmocayo nāma mahāprāsādo yatra
niṣadya bodhisattvastuṣitebhyo dharmam deśayati sma||

การกที่ใช้ คือ

สัมปรทานการก ได้แก่ ฤทธิเตกฺโย เทเวกฺโย

อุปทานการก ได้แก่ มหาวิมานาตุ (มหาวิมานาตุ > มหาวิมานานุ)

อธิกรรมการก ได้แก่ ยตุร (มหาปุราสาเท)

ตัวผู้วิวัภคิต์และจัมโพธนะ ซึ่งไม่จัดเข้าในการกมีอยู่ทั่วไป เช่น

ผู้วิวัภคิต์ได้แก่"เตมา โพธิสตุตฺวานา เตมา มหาศฺรราวากานา "ในประโยคว่า

adhivāsayati sma bhagavāṅṅsteṣāṅṅ bodhisattvāṅṅ mahāsatt-
tvāṅṅ teṣāṅṅ ca mahāśīrāvākāṅṅ tūṅṅībhāvena|| (Lal.V.4.28-29)

สัมโพธนะ ได้แก่ ภิกฺขุวสุ ในประโยคว่า

rātryāṅṅihāsyāṅṅ mama bhikṣuvodya|

sukhopaviṣṭasya nirāṅṅaṅṅasya|| (Lal.V.5.1-2)

การกที่สัมภคิต์เข้ากั ธิพยคัพท์หรือมีธิพยคัพท์ครอง มีน้อยมาก เท่าที่พบคือ

1. เข้ากั ธิพยคัพท์ ได้แก่

anyatra devyāṅṅtiguṅṅāṅṅvitāyāṅṅ|| (Lal.V.21.13)

anyatra karma sukṛṫāṅṅdanubandhati pṛṣṫhato yāṅṅti|| (Lal.V.26.16)

2. เข้ากั สมนตตสุ ได้แก่

ธิมา มหาปฤถิวิ สมนฺตฺปรีชา สมนฺตฺปฺรยฺนฺตา ในประโยคว่า

atha sūryasyāṅṅbhyudgamanavelāyāṅṅ taddhastiratnāṅṅabhiruhya

imāṅṅeva mahāpṛthiviṅṅ samudraparikhāṅṅ samudraparyāṅṅntāṅṅ samantato'nvā
hiṅṅḍya rājadhāṅṅnīmāṅṅgatya praśāṅṅsanaratiḅḅ pratyenubhavati|| (Lal.V.12.
16-18, 21.23-24)

การใช้การที่แปลกออกไปจากสันสกฤตแบบปาณินิ

การใช้การที่แปลกออกไปจากสันสกฤตพอจะแยกออก ได้ 2 แนว ดังนี้

1. วิภक्तिตกหล่น
2. การใช้การแทนกัน

ก. วิภक्तिตกหล่น

วิภक्तिเป็นเครื่องบ่งบอกความสัมพันธ์ของคำในประโยค เป็นเครื่องหมายรู้เนื้อความที่เรียบเรียงเข้าเป็นประโยค เมื่อวิภक्तिตกหล่น ความหมายที่จะสื่อสาส์นไปด้วยประโยคก็ไม่ชัดเจน สันสกฤตถือว่าคำทุกคำที่แจกวิภक्तिได้ ก่อนที่จะนำไปใช้ในประโยคจะต้องแจกวิภक्ति ตัวปราติปทิกะ ซึ่งยังไม่ได้แจกร้อยยังไม่ได้เป็น "บท" จะนำไปใช้ในประโยคไม่ได้ยกเว้นภัพยศัพท์²⁰

มีบางคำในลลิตวิสตระซึ่งวิภक्तिตกหล่น บางคำอาจสันนิษฐานความหรือวิภक्तिที่ประกอบได้ใกล้เคียงเมื่อพิจารณาปริบท บางคำยากแก่การสันนิษฐาน ดัชนี จึงขอจำแนกกลุ่มคำเป็นหมวดหมู่ ได้ 2 กลุ่มได้แก่

1. กลุ่มที่อาจสันนิษฐานได้ถูกต้องหรือใกล้เคียง ได้แก่ คำดังต่อไปนี้

ปฐิตีตวรุณ ในประโยคว่า

athāgaman devasutā maharddhyah|

pratītavarṇa vimalāsriyojjavalāḥ||

śriyāvabhāsyeḥ ca jetasāhvayaṃ

varaṃ mudā me antikamabhyupāgatāḥ|| (Lal.V.5.5-8)

อาจสันนิษฐานได้ว่า ปฐิตีตวรุณ มีรูปประกอบวิภक्ति คือ ปฐิตีตวรุณะ ตามปริบท

อิศ ในประโยคว่า

²⁰ สุตรัสันสกฤตกล่าวไว้ว่า apadaṃ na prayujīta||

อ้างถึงใน

Śāstrī, Pāṇini : Re-interpreted, p. 1.

Śāstrī, The Rāmāyaṇa : A Linguistic Study, p. 241.

mahēśvaraścandana īśa nando|

praśāntacitto mahitah sunandanah|| (Lal.V.5.9-10)

สันนิษฐานว่า อิศ มาจาก อีโศ (อีศสุ > อีโศ > อิศ)

ราคนิสฺสูนาณฺย ในประโยคคว่า

idaṃ mune rāganisūdanādya|

vaipulasūtraṃ hi mahānidānaṃ|| (Lal.V.5.17-18)

สันนิษฐานว่า ราคนิสฺสูนาณฺย มาจาก ราคนิสฺสูนาณฺย

อุปวิษฺฎาน ในประโยคคว่า

tatropaviṣṭāna abhūṣi cintā|| (Lal.V.18.27)

สันนิษฐานว่า คำว่า อุปวิษฺฎาน มาจาก อุปวิษฺฎานา

มาย ในประโยคคว่า

yo māya drṣṭavātha labheta tṛptiṃ || (Lal.V.19.17)

สันนิษฐานว่ามาจาก มาย่า

นิรมาย อสฺตพฺฐ ในประโยคคว่า

hrimā vyapatrāpiṇī dharmacāriṇī||

สันนิษฐานว่าเป็น นิรมายา อสฺตพฺฐา ด้วย อจฺจุลาซึ่งเป็นวิเศษณะของประธานมี

ให้เทียบ

กนฺย ในประโยคคว่า

na vidyate kanya manuṣyaloke|| (Lal.V.20.11)

สันนิษฐานว่า กนฺย มาจาก กนฺยา ซึ่งเห็นบทประธานของประโยค

อกุณฺนชฺฎาต และ กาม ในประโยคคว่า

rājīkībhayanujjīta varapralabdhā|

dvātriṃśa māsāmeva kāme sevahi|| (Lal.V.20.21-22)

ปฺรติรूप ในประโยคคว่า

pratirūpa sā śākyakulomanānasya|| (Lal.V.21.18)

สันนิษฐานว่ามาจาก ปฺรติรूपา ซึ่งเห็นวิเศษณะของ มายา

ไมตรจิตต ในประโยคว่า

tasmātsahitasamagrā anyonyam maitracittāḥ hitacittāḥ|| (LaI.V.

26.17)

สันนิษฐานว่า ไมตรจิตตา มาจาก ไมตรจิตตาส คำยประฐานคือ ยูยฺม

นिरुวณคตฺปฺรายณ ในประโยคว่า

nirvāṇagatiparāyaṇa yuyjate mārgābhisamayāya|| (LaI.V.26.7)

สันนิษฐานว่า นีรวณคตฺปฺรายณ มาจาก นีรวณคตฺปฺรายณะ

สุพฺพในประโยคว่า

kimapi subahu vadeyaṃ dharmam yuṣmākamarthasamyuktam||

(LaI.V.27.9)

สันนิษฐานว่า สุพฺพ มาจาก สุพฺพ เป็นวิเศษณ์ของ ธรรม

ตฺถฺย ในประโยคว่า

samudikṣante pālāścāturo ye tūbhya dāsyate pātram|| (LaI.V.10.7)

สันนิษฐานว่า ตฺถฺย มาจาก ตฺถฺย

วิกกตฺตทหสนฺเหล่านี้เป็นเพราะเงืงวลักคณํยังคํบ มิละนํมกํตททจตมาแต่ภาษาพระเวทหรือ

อิทธิพลปรากฏ²¹ บางกรณี น่าจะเป็นด้วยความบกพร่องของผู้จารหรือผู้ถ่ายทอดคือ ราคะนิสฺฐนาฉเย
ข้างต้น ฉันทกัไม่จำต้องลบอนุสวารกัไม่ผิดฉันทลักษณ

2. กลุ่มที่ยากแก่การสันนิษฐาน ได้แก่คำดังต่อไปนี้

สกลคต ในประโยคว่า

²¹ ปรากฏต ดู Pischel., § 382.

บาลีก็มีมากเช่น มจฺจจน ในคาถาว่า

ช.ชา.25/154/313. สาสฺ ภาสตี ยํ ชฺกฺโช อปฺปํ มจฺจจนชิวตี

กสิรญฺจ ปฺริตฺตญฺจ

ตฺถฺย ทฺถฺยเชน สํยตํ||

kena sakalagata ti bodhī kālo'yaṃ mā upekṣasva||

ประโยคข้างต้น เป็นคำอ้อนวอนของเหล่าทวยเทพซึ่งขอให้พระองค์เสด็จมาอุบัติบน
โลกมนุษย์เพื่อจะตรัสรู้ รูปคำที่มีอยู่ยากแก่การแปล อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม

ฉบับแปลในภาษาอังกฤษของราเชนทระ ลาล มิตรระ แปลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้รู้ความ
เป็นสาม ไฉนพระองค์จึงทรงล่าช้าอยู่เล่า? บัดนี้ได้เวลาแล้ว ขอพระองค์อย่าได้ทรงลืมเวลา
จิตอันเสีย"²²

ประโยคข้างต้น ผู้วิจัยสันนิษฐานได้ 2 แนว ดังนี้

1. kena (kāraṇena) sakalagatas* te bodhikālo'yaṃ mā upekṣasva
(mopekṣasva) ||

คำว่า ตี มาจาก เต (เต > ตี) ด้วยอิทธิพลต้นตาลักขณ์ แปลตามที่แยก ดังนี้
"กาลนี้เป็นกาลแห่งการตรัสรู้ของพระองค์ แต่ตัวพระองค์ยังดำรงอยู่ตลอดกาลทั้งสิ้นเพราะเหตุไร?
ขอพระองค์จงอย่าเพิกเฉย"

สำหรับ เอกา ปุพฺพทิสฺสุหามิ ทิตฺตวา กาสี สฺรณฺธมฺ||

ขุ.อิตฺติ.25/198/319. ปทุมฺฐจิตฺตํ ญตฺวาน เอกจฺจํ อธิ ปุคฺคํ

เอตมคฺคํ พุยาภาสิ พฺพุโธ ภิกฺขุชนกฺขมฺติเก||

เป็นต้น

²² Lal.V.tr.s., p. 24.

O knower of the Trinity, why dost thou tarry? the time
is come; neglect it not?.

*ผู้วิจัยไม่แน่ใจว่า สกฺลคฺคสฺ ในที่นี้ จะหมายถึงว่า ตัวพระพุทธเจ้าจะเสด็จอยู่ไปทั่ว
ทุกแห่ง [สกฺล=ขยายสวาทินิ(สฺวาทินิ)+ คคฺสฺ(ไป, อยู่)] หรือว่า สกฺล จะขยายกาล (อธฺวาทมฺ)
ในกรณีที่ขยายกาล จะหมายถึงกาลทั้ง 3 คือ ปัจจุบัน อดีตและอนาคต หมายความว่าพระองค์ทรง
วางเฉยอยู่ไม่แสดงอาการว่าจะเสด็จไปอุบัติ ผู้วิจัยเห็นว่าประการหลังนี้ ได้ความดีจึงเลือกแปล
เพื่อให้เห็นลักษณะทางไวยากรณ์ ส่วนความหมายแท้จริง ข้อมูลเท่าที่มีไม่พอจะบอกได้

2. kena kāraṇena sakalagatassa tribodhī kālo'yaṃ mā upekṣasva
(mopekṣasva) ||

คำว่า ตี มาจาก ตฺริ (ตฺริ > ตฺติ > ตี) โดยยทิธิพลภาษาปรากฏ

แปลว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้รอบรู้ความเป็นสามเพราะเหตุไร พระองค์เสด็จ
อยู่ตลอดกาลทั้งสิ้น? กาลนี้เป็นกาลแล้ว (ถึงเวลาแล้ว) ขอพระองค์จงอย่าเพิกเฉย"

ทั้งสองแนวแปลได้ความ แนวที่ 1 มีข้อบกพร่องคือ เต (ของท่าน)ควรจะเรียงไว้
เป็นที่ 2 ของประโยค ยิ่งเมื่อแยกเป็น เต โพธิกาโล'ยํ ดูเหมือนว่า เต จะเรียงไว้ต้นประโยค
ซึ่งผิดหลักการเรียงทั่วไป

แนวที่ 2 ยก ตฺริกาลโพธิ เป็นสัมพันธนะแม้จะไกลจากสำนวนต้นฉบับแต่
ก็นับว่าได้ความดี พึงโทษการเรียงด้วย

สรุป ในประโยคว่า

te trpta yeṣa prajñā āryā lokottarā virajā || (Lal.V. 26.12)

ประโยคนี้ ภาษาอังกฤษสำนวนของมิตระ แปลว่า "Do you gratify your-
yourself by this Noble, everlasting stainless knowledge."²³

แปลว่า "ท่านทั้งหลายอิมได้แน่นอนถ้ามีปรัชญาอันประเสริฐ อันดำรงอยู่ทั่วกาลและ
ปราศจากมลทินนี้"

วิภักดีในประโยคข้างต้นถูกตัดทอนลงไปมาก ปริบทของประโยคต้น มีดังนี้

na ca kāmagaṇatībhiḥ trptirlavanodakam yathā pītva |

te trpta yeṣa prajñā āryā lokottarā virajā ||

คำแปลในประโยคที่ 1 ได้ความว่า "ความอิมด้วยความยินดีในกามคุณหาไม่เปรียบ
เหมือนความอิมไร้มีเพราะดีมีน้ำเต็ม"

ประโยคที่ตามมาถึงน่าจะหมายความว่า "ความอิม ด้วยปรัชญาอันประเสริฐ อันเป็น
โลกุตตระและเป็นธรรมชาติปราศจากมลทิน ย่อมมีแก่ท่านทั้งหลายได้"

²³ Lal.V.trs., p. 24.

²⁴ Ibid., p. 63.

หมายความว่าหากบรรลุโพธิหรือตรัสรู้ตามเป็นจริงแล้ว ก็สามารถยุติความกระหาย เป็นผู้มีได้ด้วยปรัชญา

ผู้วิจัยแยกประโยคข้างต้นให้สมบูรณ์ด้วยการสันนิษฐานได้ 2 แนว ดังนี้

1. te trptih yā eṣā prajñā āryā lokottarā virajāḥ

แปลโดยพยัญชนะเพื่อให้เห็นไวยากรณ์ว่า "อันว่าปรัชญาอันใด เป็นธรรมชาติประเสริฐ เป็นโลกุตตระและปราศจากมลทินเมื่ออยู่ อันว่าความอ้อมด้วยปรัชญาอันย่อมมีแก่ท่าทั้งหลายได้" การเรียงประโยคในแนวที่ 1 นี้ ผิดหลักการเรียง ตรงที่ เต มาอยู่หน้าประโยค แต่ ก็นับว่าได้ความหมาย

2. teṣu trptih yeṣu prajñā āryā lokottarā virajāḥ

แปลโดยพยัญชนะว่า "อันว่าปรัชญา อันใดสิ่งประเสริฐ เป็นโลกุตตระและเป็นสิ่งปราศจากมลทินย่อมมีในชนทั้งหลายเหล่าใด อันว่าความอ้อมย่อมมีในชนทั้งหลายเหล่านั้น" การแปลในแนวที่ 2 จะมีความถูกต้องในหลักไวยากรณ์สัมสกฤตมากกว่า และได้เนื้อหาดี ถ้าข้อสันนิษฐานในแนวที่ 2 นี้ถูกต้อง แสดงว่าหน่วยเสียงใดจำนวนเดิมจะตกหล่นไปมาก

คฤหณ ในคำว่า

adhyeṣaṇṇiṃ devagaṇasya tīrṇi-

magrḥmadevānadhivāsanam ca|| (Lal.V.5.25-26)

บาทที่ 2 ของคาถาบทนี้ เรียงขีดกัน นอกจากจะสมหน่วยเสียงบางหน่วยเสียงแล้ว ยังสนธิซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าประโยคที่แต่งไว้เดิมน่าจะเป็น "อธฺเยษณา เทวคณฺสฺย ตฺนฺนํ อคฤหฺณํ (อคฤหฺณ) เทวานํ อธิวสนํ" ประโยคข้างต้นยังไม่ได้สนธิ แปลโดยพยัญชนะเพื่อให้เห็นไวยากรณ์ว่า "อันว่าการรับซึ่งคำเชิญของหมู่แห่งเทพ โดยการนั่งด้วย อันว่าการยังคำของเทพทั้งหลายให้อยู่กับ (การรับคำ) ของพระพุทธเจ้าด้วย ได้มีแล้ว"

สันนิษฐานว่าผู้แต่งสภอนสุวารโณ อคฤหฺณํ และเครื่องหมายสันนิษฐานที่ติดคือ ำ ในเทวานํ แล้วเรียงขีดติดกันอีกครั้งเข้าลักษณะสนธิซ้อน ซึ่งโดยธรรมชาติไวยากรณ์สัมสกฤตของปาณินิ ได้ห้ามไว้²⁵

²⁵ ปาณินิ (Pāṇini.VIII.2.1.) กล่าวสูตรไว้ว่า pūrvatrāsiddham||

พิจารณาต่อน่าจะเป็นเพราะฉันทลักษณ์บังคับ ฉันทกัซ่างเข้มแต่งด้วยอินทริวิเชียร ผู้แต่งจึงพยายามทำให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ การแต่งโดยวิธีสมธิซ้อนเช่นนี้ น่าจะมีแพร่หลายไม่น้อย เพราะแม้ในรามายณะก็มีปรากฏการณ์อยู่เหมือนกัน กรณีนี้ ผู้แต่งลลิตวิสตระก็อาจได้รับอิทธิพลภาษาในวรรณคดีอื่น ๆ ซึ่งผู้แต่งไม่ได้แต่งให้ตรงตามกัซ่างสกฤตพอดี เช่น รามายณะ เป็นต้น²⁶

สุปฤเศย ในประโยคว่า

samatītya kāmadhātum devā ye rūpadhātukāṅke|

sarve tyabhinandante spr̥ṣeyā siddhivrate bodhim|| (Lal.V.9.21-22)

ที่ยากแก่สัมพันธฐานคือ สุปฤเศย สำนักแปลภาษาอังกฤษของมิตระมีว่า "The devas, who overstepping the limit of the region of the desire (kāmadhātu) have attained that of semblance (Rūpadhātu) long to come in contact with the Bodhi of Perfect devotion."²⁷

แสง มนวิฑูร แปลว่า "เทวดาทั้งหลายผู้มรรฐฐาคือมีรูปร่างอยู่เป็นอันมาก สละกามธาตุได้แล้ว ต่างพากันยินดีไปทั่วทั้ว ข๑ให้พระองค์ประสงฤติเพื่อกสำเร็จผลประสบความตรัสรู้เกิด"²⁸

คำแปลของมิตระ หมายความว่า เหล่าทวยเทพปรารถนาที่จะสัมผัสกับโพธิ์ ในขณะที่สำนักแปลของแสง มนวิฑูร ถือว่าผู้สัมผัสโพธิ์คือพระพุทธเจ้า

ประโยคข้างต้นมีลักษณะเช่นเดียวกับประโยคอื่น ๆ ที่มีมาก่อน ด้วยเป็นช่วงบรรยายตอนที่เหล่าทวยเทพได้อารธนาพระโพธิ์สัตว์ให้เสด็จจุติ ตอนท้ายของประโยคก่อน ๆ จะเป็นการขอให้พระพุทธเจ้ากระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังที่ปรากฏว่า

kalpasahasra ramitv̄ṣ t̄r̄ptir̄n̄ṣtyambhasīva samudre|

sādhū bhava praj̄h̄ṣit̄r̄pta tarpaya janaat̄m̄ ciratr̄ṣ̄ṣ̄rt̄m̄||

kiṃ cāpyaninditayaś̄c(stvam) dharmaratirato na cāsi kāmataḥ|

²⁶ Śāstrī, The Rāmāyaṇa : A Linguistic Study, p. 197.

²⁷ Lal.V.trs., p. 24.

²⁸ แสง มนวิฑูร, ผู้แปล, ลลิตวิสตระ : พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน, (พระนคร : กรมศิลปากร, 2523), หน้า 500.

atha ca punaramalanayanā anukampā sadevakam lokam||
 kim cāpi devanayutāḥ śrytvē dharmam na te vitrpyante|
 atha ca puna rakṣaḥagatānapāyasaṁsthitānapekṣasva||
 kim cāpi vimalacakṣo paśyasi buddhān daśādiśi loka|
 dharmam śrṇoṣi ca tatastaṁ dharmavaram vibhaja loka||
 kim cāpi tuṣitabhavanam tava puṇyāśriyābhiśobhate śrīmān|
 atha ca puna karuṇamānasa pravaraṣa jambudhvaje varṣam||

ร้อยกรองทั้ง 5 บทข้างต้น คือบทที่มีมาก่อน บทที่มี สุกฤเศย จะเห็นข้างหน้าสังเกตอยู่
 ประเด็นหนึ่ง คือ ทุกครั้งที่จะมีแต่ละบทจะมีประโยคขอรับรองพระพุทธเจ้าส่งท้ายบทเสมอ

บทแรกคือ ตจฺปย ชนฺตā จิรตฺถุณาจฺตม;

บทที่ 2 คือ อนุกมฺปā (อนุกมฺป > อนุกมฺปā) สทวอํ โลกม;

บทที่ 3 คือ รกฺษณคคตฺตวปายสํสฺถิตานเปกฺษสว

บทที่ 4 คือ ธรฺมวโร วิภจ โลก

บทที่ 5 คือ ปุรฺววช ชมฺพุทฺทเช วรฺม

ผู้วิจัยเห็นว่า ข้อความในประโยคว่า สุกฤเศย สิทธิวรเต โพลิม น่าจะเป็นประโยคที่
 ขอรับรองพระพุทธเจ้ามากกว่า สุกฤเศย น่าจะเป็นกริยาของอีกประโยคหนึ่ง

ปัญหาที่ตามมา คือ สุกฤเศย เป็นรูปวิภัตต์ไหน ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานดังนี้

1. อาจจะมาจาก สุกฤเศยม เป็นวิภัตต์ในหมวดสัพตมี (Optative) ฝ่ายปรสภเณตลง
 วิภัตต์ อियม อุดมบุรุษ บทประธานคือ อหฺม ตรงกับบาลีว่า ผลฺลเสยฺย (ผลฺลเสยฺยามิ) เทียบได้กับ
 ฉบับของมิตระซึ่งมีว่า สุกฤเศษํ สิทธิวรตํ

2. อาจมาจาก สุกฤเศต เป็นวิภัตต์ในหมวดสัพตมีเช่นเดียวกัน แต่อยู่ในฝ่ายอาत्मเนนท
 ประณมบุรุษ บทประธานคือ ภควานฺ เทียบบาลีคงได้ว่า ผลฺลเสถ

กรณีแรกเป็นไปได้ทางไวยากรณ์ แต่บทประธานจะไม่สอดคล้องกับเนื้อความในประโยค
 ซึ่งในที่นี้ควรเป็นพหูพจน์ แปลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้มีพรตเป็นเหตุกล้าเริ่จ ข้าพระองค์(แต่ละคน)พึง
 สัมผัสโพธิ(ตามพระองค์บ้าง)"

กรณีที่ 2 แปลได้ความว่า "ขอพระผู้มีพระภาคผู้มีพรตเป็นเหตุกล้าเริ่จ พึงสัมผัส(โพธิ)"

คำแปลในกรณีสี่ 2 เทียบได้กับประโยคอื่น ๆ ที่มาก่อน ดังกล่าวข้างต้นแต่มีข้อบกพร่องคือ การเปลี่ยนแปลงของหน่วยเสียงจาก ต > ย ในกลุ่มภาษาปราคฤตไม่มีให้เทียบ เว้นเสียแต่จะถือว่าเป็นการสะกดผิดของผู้จารหรือถ่ายตัวอักษรผิด

พิจารณาโดยความ จะเห็นว่า กรณีสี่ 2 น่าจะถูกต้องกว่า แต่หลักฐานไม่พอจะกล่าวสรุป แต่ถ้าพิจารณาเท่าที่มีตามรูปไวยากรณ์กรณีแรกน่าจะมีน้ำหนักกว่า

ขสฺยง ในประโยคว่า

jambudhvajenyā na hi sāsti nārī|

yasyā samarthā dharitum narottamaḥ|| (Lal.V.21.11-12)

บาทที่ 2 ฉบับภาษาอังกฤษของมิตรระ แปลว่า "In the whole circuit of Jambu, there was not another woman who could bear the weight of the Noblest of mortals"²⁹

แปลว่า " ในบรรดามรรดาโดยในชมพูทวีปทั้งสิ้นไม่มีสตรีใดผู้จะสามารถทรงผู้ประเสริฐสุดได้"

ประโยคข้างต้นสามารถแยกพิจารณาได้ 3 แนว

1. แยกเป็น " yā asyāt samarthā dharitum na narottamaḥ" แปลว่า "นารีใดผู้อาจเพื่ออันทรงไว้ (อุมก้อง) พระโพธิสัตว์ผู้เป็นพระผู้ประเสริฐ..."

กรณีนี้ ถือว่าหน่วยเสียง ตฺ ตกหล่นไป ส่วน ขสฺยง เป็นกริยาอาชยตในหมวดสยัตมี

2. มีรูปเป็น "yasyā samarthā dharitum na narottamaḥ" แปลว่า "ความเป็นผู้สามารถเพื่ออันทรงไว้ซึ่งพระโพธิสัตว์มีอยู่แก่พระนางมาयाใด (สตรีอื่นในชมพูทวีปจะเปรียบเหมือนนางไม่มี)"

3. เกือบคงรูปเดิมแต่แยกเป็น "ขสฺ ยง สมรุธา ธริตุํ นโรตฺตมะ" แปลดูเดียวกับข้อ 1 เพียงแต่ ขสฺ เป็นวิเศษณ์ของ นโรตฺตมะ แปลว่า "นารีใดผู้สามารถเพื่ออันทรงไว้ซึ่งพระโพธิสัตว์ผู้เป็นพระผู้ประเสริฐสุดใด นารีอื่นผู้จะเป็นนารีผู้สามารถเพื่ออันทรงไว้ซึ่งพระโพธิสัตว์อื่นย่อมไม่มีในชมพูทวีป"

²⁹ Lal.V.trs., p. 46.

ข้อที่ 3 นี้ น่าจะมีน้ำหนักมากกว่าด้วยหน่วยเสียงไม่ได้เปลี่ยนไปมาก แต่ข้อเสียคือ ตัว
ยสุ ซึ่งเป็นวิเศษณะต้องมาทำหน้าที่ของกรรมการกต เสนวมคือ นโรตตมะ

จะเห็นได้ว่าลักษณะภาษาของสันสกฤตผสมจะบกร่องมากก็ในเรื่องวิภक्तिตกหล่นเป็นสำคัญ
กรณีทำให้ไม่มีสำนวนแปลที่ถูกต้องที่สุด ผู้ที่จะแปลให้่องพยายามแปลไปตามที่เห็นว่าถูกต้อง แต่ทว่าก็
ไม่มีกฎเกณฑ์ใดชี้ขาดลงไปได้ ส่วนหนึ่งก็อาจจะมาจากผู้แต่ง ข้อผิดพลาดด้านอื่น ๆ เช่น เกิดจากการ
จาร การถ่ายถอดก็มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

ข. การใช้การกแทนกัน

ข้อ ก. เป็นเรื่องวิภक्तिตกหล่น แต่ข้อ ข. ใช้การก วิภक्तिไม่ตกหล่นหากแต่ใช้วิภक्तिแปลก
ออกไป ดังนี้

1. ใช้ กรรมการก แทน อุปาทานการก ได้แก่

मारपासु ในประโยคว่า

yo durdamap cittavartayadvaśe |

yo mārapāsairvamuktamārasaḥ || (LaI.V.3.1-2)

กรรมการกในที่นี้คือ มารปาสสุ ในบริบทนี้ ตามหลักสันสกฤต ควรจะประกอบเป็น
อุปาทานการก การใช้กรรมการกแทนอุปาทานการกสันนิษฐานว่า เป็นด้วยอิทธิพลปรากฏ เพราะ
ปรากฏภาษาได้วิวัฒน์ไปจนสามารถใช้ตฤติยาวิภक्तिแทนปัญจมีวิภक्तिได้³⁰

2. ใช้กรรมการก พุพจน์ ของ อ การันต์ปุ. แทนรัฐวิภक्ति พุพจน์ของ อ การันต์ ปุ.

³⁰ Geiger., § 77.2, 82.3, 90.1, 3, 91, 92, 95, 96; BHSGD., I. § 7.

35; Pischel., § 369, 381; Gune., § 38(a); Chatterji., § 507; Tagare., § 7.

แชตเตอร์จีสันนิษฐานว่า การที่ภาษาปรากฏใช้ตฤติยาวิภक्ति ปัญจมีวิภक्ति และสัพตมี
วิภक्तिแทนกันเป็นด้วยอิทธิพลภาษาทราวาท

ดูใน Chatterji., § 507 (ตอนท้าย).

³¹ BHSGD. II:303.

Something seems wrong with the reading.

ได้แก่ เทวานุ ในประโยคว่า

adhyaṣaṇṭī devagaṇasya 1.1.1-|
magr̥ṇadevānadhivāsanam ca|| (Lal.V.5.25-26)

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ที่ถูกต้องเป็น เทวานุ อธิวาสน์ (> เทวานามธิวาสน์) เพราะ
ปัจจัย อน ของนามกัต (นามกฤต) นามที่เป็นกรรมใช้ษวีวิภักต์เป็นหลัก การที่รูปแบบแจก
เหลือเพียง เทวาน หรือ เทวานุ ซึ่งเป็นรูปกรรมการก พุพจน์ ปุ เป็นด้วยอทธิพลอันสลับกัน

3. การใช้ศัพท์ที่ประกอบเป็นกรรมการกโดยลำพัง ในขณะที่นามซึ่งกรรมการกขยาย
เข้าสมาสกับคำอื่น ทำให้เกิดความสับสนในทางสัมพันธ ได้แก่ มหตา ในวลีว่า

tasmin vimāne...mahatā pūrṇakumbhopaśobhite|| (Lal.V.8.26)

มหตา คือวิเศษณ์ของ ปุรณกุมภณ ทั้งคู่เป็นกรรมการก กริยาที่ครองกรรมการกดังกล่าว
คือ อปุโคภิตะ

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คงจะเก็บสำนวนเดิมของผู้แต่ง หรือไม่เช่นนั้น สำนวนเดิมอาจจะ
แต่งเป็น มหตา ปุรณกุมภณ อปุโคภิตะ แต่อาจเกิดข้อผิดพลาดในการจารทำให้ ปุรณกุมภณ ลด
มาเหลือเพียง ปุรณกุมภ แล้วผู้ถ่ายถอดซึ่งอาจจะต้องจำปากเปล่าได้สัมผัสสระ อ ในท้าย
คำ ปุรณกุมภ เข้ากับสระ อ ที่มาข้างหลังเป็นสระโ

4. ใช้กรรมการกแทนสัมประธานการก ได้แก่ นิรฺยาม ในประโยคว่า

iha bhikṣavo bodhisattvasya...vāsita vāsanasya niryāgamiva
sarvakuśalamūlasya|| (Lal.V.8.11)

รูป นิรฺยามินิ นี้แปลไม่ได้ความ เอลเจอร์ตันสันนิษฐานว่าเป็นข้อผิดพลาดของผู้ถ่ายตัว
อักษร³¹

คำข้างต้น ตรงกับบาลี ว่า นิรฺยาม[การนำออก(จากทุกข์หรือจากภพ)] ที่แต่งตรงหลัก
สันสกฤต สันนิษฐานว่าเป็น "นิรฺยามินิสฺเยว สรวุคฺคมูลสฺเย" แปลว่า "แห่งพระโพธิสัตว์ผู้มีวาสนา
อันได้อบรม ผู้เป็นผู้นำประชา (ออกจากอกุศล) ไปเพื่ออกุศลมูลทั้งปวง"

ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นการใช้แทนกันในลักษณะเดียวกับที่บาลีสมีวัตติวปัลลาส ในที่นี้ อาจ
ใช้ประดมาวิภักต์แทนษวีวิภักต์ ถือว่า นิรฺยามินิ วปัลลาสกับ โพธิสฺตฺตฺวสฺเย กรณินิน่าจะเป็นสำนวน
ของผู้แต่งเอง

5. ใช้ตัวเลขซึ่งเป็นคุณศัพท์ในรูปกรรมการก เป็นกริยาวิเศษณ์แต่คำคุณศัพท์นั้น ไม่ได้ขยายกริยาแต่ขยายนาม ได้แก่ ตูริวิธ, จตุรวิธ และ ตูริวิธ ในประโยคว่า

iha bhikṣavo bodhisattvasya...trividhaṃ kāyikena caturvidhaṃ
vācā trividhaṃ manasā sucaritavato|| (LaI.V.8.13)

ประโยคข้างต้นนี้ใช้ ตูริวิธ, จตุรวิธ และ ตูริวิธ เป็นกริยาวิเศษณ์ โดยธรรมดากริยาวิเศษณ์ใช้ขยายกริยาเป็นหลักแต่ในที่นี้ไม่ใช่กริยา แต่เป็นนามคือ สุจริตวาท ที่ถูกตามหลักควรเป็น trividhasya* kāyikena (kāyena) caturvidhasya vācā trividhasya manasā sucaritavato||

อย่างไรก็ดี ทั้ง 3 คำ อาจอนุโลมให้ใช้ในรูปกริยาวิเศษณ์ แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าไม่ว่าจะตรงตามหลักสันสกฤต โดยธรรมดาแล้วสันสกฤตถือว่าทวิธาวิภักตี เอกพจน์ ของนปฺ. สามารถเป็นกริยาวิเศษณ์ได้³²

แต่ผู้วิจัยไม่พบตัวอย่างการใช้ทั้ง 2 คำในรูปกริยาวิเศษณ์เข้ากันนาม (Substantive) ในสันสกฤตของปาลีนี้ สันนิษฐานว่าเป็นคำพจน์เชิงนามของผู้แต่งกวีสันสกฤต

6. ใช้กรรมการก เอกพจน์ ของ อ การันต์ ปฺ. แทนยัสวิภักตี พหูพจน์ ของ อ การันต์ ปฺ. ได้แก่ "สุตฺตสุตฺตปฺรชามฺ" ในประโยคว่า

tatropaviṣṭāna abhūṣi cintā|

katamatkulam śuddhasusamprajñanam|| (LaI.V.18.27-28)

สันนิษฐานว่า รูปที่ถูกต้องเมื่อประกอบวิภักตีแล้วเป็น "กตมตฺกุลํ สุตฺตํ สุตฺตปฺรชามฺ" แปลว่า "ตระกูลไหน ในบรรดา(ตระกูล)ของสัตว์ทั้งปวง เป็นตระกูลที่บริสุทธิ์"

ประโยคข้างต้นนี้ กรรมการก คือ สุตฺตปฺรชามฺ แทนยัสวิภักตีคือ สุตฺตปฺรชามฺ พิจารณาดูปริบทแล้วเห็นได้ว่าเป็นด้วยฉันทลักษณ์บังคับ

* วิธา ศัพท์เป็นสตรีลิงค์แต่เมื่อมีจำนวนเลขมาเข้าสมาสด้วย จะเป็นคุณศัพท์แจกได้ในไตรลิงค์

ดูใน Lanmann., pp. 166, 245.

³² ดูใน Müller., § 507; Speijer., § 55; Whitney., § 1111.

7. ใช้กรรตุการกแทนกรรมการก ได้แก่

อิรฺยาปเณษฺฏารฺยคุโณปเปตา ในประโยคว่า

paśyanti mātāṃ duhitāṃ ca sarve|

īryāpātheṣṭāryaḡopapetā|| (La1.V.21.1-2)

สันนิษฐานว่าที่ถูกต้องเป็น อิรฺยาปเณษฺฏารฺยคุโณปเปตา คาดาข้างต้นได้ตกลงแล้ว
อนุสาวารไป แปลว่า "ข้างข้างมองเห็นพระนางผู้ประกอบด้วยเกียรติคุณอันประเสริฐคือมิอิริยาบ
อันน่าประทับใจนั้นว่าเป็น (เหมือน) มารดาและเป็น (เหมือน) ธิดา"

ข้อผิดพลาดดังกล่าวนี้ สันนิษฐานว่ามาจากการจาร เพราะบทข้างต้น เป็นอินทริวิเชียร
แม้จะใส่อนุสาวารก็ไม่ผิดคณะฉันท์

นโรตุตมะ ในประโยคว่า

jambudhva.jenyā na hi sāsti nārī|

yasyā samarthā dharitum narottamaḡ|| (La1.V.21.11-12)

ตัว นโรตุตมะ คือกรรตุการก ใช้แทนกรรมการก สันพันธ์เป็นกรรมของ ธิริตุ์ แปลหัก
จากประณาววิภักดิ์เป็นทวิติยาวิภักดิ์ ถ้าพิจารณาจำเพาะ นโรตุตมะ เริ่มไปได้ว่าจะจารผิดพลาด
หรือถ่ายตัวอักษรมาผิด

แต่ถ้าพิจารณาโดยรวมทั้งประโยค ยสุยา ก็อาจมีส่วนช่วยให้อธิบาย นโรตุตมะ เต้น
ชัดขึ้น ถ้าหาก ยสุยา ในที่นี้ นำมาเรียงชิดติดกัน จากจำนวนเดิมเป็น ยสุ ยา ตัว ยสุ เสีย คำ
วิเศษณ์ของ นโรตุตมะ แล้วผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะเป็นถ้อยรวมแต่งของผู้แต่งมากกว่า

เมื่อพิจารณาลักษณะการใช้ กล่าวโดยสรุปทั้งหมด จะเห็นได้ชัดเจนอยู่ 2 ประการ

ประการที่ 1 สันสกฤตผสมวิภักดิ์เป็นเครื่องกำหนดความสัมพันธ์ในประโยค หากใช้
การกโดยหละหลวมหรือภาษาเบี่ยงเปลี่ยนไปโดยสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง ทำให้วิภักดิ์หลุดไป สิ่ง
ที่จะตามมาคือความสับสนในความหมาย บางครั้งก็ตีความได้ใกล้เคียง บางครั้งก็สามารถแปลได้
หลายแนวทาง ตรงนี้จะทำให้เกิดปัญหาว่าจำนวนแปลใหม่จะถูกต้องที่สุด

ประการที่ 2 หน่วยคำที่มีการเบี่ยงเปลี่ยนไปเช่นวิภักดิ์ตกลง หรือใช้การกแทนก็มี
พบในคาถาหรือบทร้อยกรองเป็นหลัก กรณีของวิภักดิ์ตกลง เราอาจอธิบายได้ว่ามีสาเหตุมา

มาจากข้อบกพร่องในการจาร ผู้ถ่ายตัวอักษรถ่ายผิดหรือเห็นด้วยอิทธิพลฉันทลักษณ์ แต่มีอีกบางกรณีกล่าวคือการใช้การรแทนกัน ไม่ใช่มีเฉพาะในลลิตวิสตระเท่านั้น หากยังมีใช้กันในบรรดาภาษาปรากฏต่าง ๆ รวมทั้งภาษาสันสกฤตในรามายณะด้วย³³

ประการที่ 2 นี้ บ่งบอกให้ทราบว่า ภาษาปรากฏและการใช้สันสกฤตในลักษณะยัดยู่กันนั้นดูจะมีอิทธิพลมากในช่วงที่แต่งลลิตวิสตระ

ค. การเรียงคำในประโยค (Word Order)

การเรียงคำในประโยค มีลักษณะเหมือนสันสกฤตมาตรฐานทั้งในเรื่องของนามศัพท์ที่แจกวิภัตติได้และกลุ่มอภัยยศัพท์

โครงสร้างของการเรียงคำในประโยคในภาษาสันสกฤตมาตรฐานและภาษาสันสกฤตผสมโดยทั่วไปเหมือนกัน ยกตัวอย่างในลลิตวิสตระ ดังนี้

1. กรรตุวาก

โครงสร้าง ก. คือ ประธาน+กริยาคุมพากย์(อกรรมกริยา)

โครงสร้างนี้ ประธานอาจมีบุษวีวิภัตติบ้าง วิเศษณ์มาขยาย ส่วนกริยาคุมพากย์ แม้ไม่เรียกหากรรม ก็อาจมีคำอื่นมาขยาย เช่น

upekṣā dharmālokamukam kēmajugupsanatāyāi sampartate||

(La1.V.23.16)

บทประธานของโครงสร้างนี้ นิยมเรียงไว้ต้นประโยค กริยาคุมพากย์เรียงไว้หลังประโยคประโยคข้างต้น ธรรมาโลกมุขี คือบทขยายของอุเปกษา สัมพันธ์เข้ากับ (ภุตวา) ส่วน

³³ ภาษาในรามายณะ คูน

Sāstrī, The Rāmāyana : A Linguistic Study, pp. 237-239.

ภาษาปรากฏอื่น ๆ เช่น ตฤติยาใช้ปนกันกับปัญจมี จตุรวิภกับบุษวีจนกระทั่งแจกวิภัตติน้อยลงเมื่อถึงภาษาอปรังสะ

ยกตัวอย่างเช่น

atha śuddhāvāsakāyikā devaputrā jambudvīpamāgatya divyaṃ varṇa-
mantardhāṣya brāhmaṇaveṣeṇa brāhmaṇān vejānadyāpayanti|| (La1.V.

11.9-10)

5. เหตุการณ์มาจาก ประโยคนี้ไม่พบในอรรถยาที่ 1-4 แห่งลลิตวิสูตระ

วิภักตีที่ไม่ปรากฏในโครงสร้างคือสัมโพชนะ กฎเกณฑ์ในการเรียง โดยมากมักเป็นที่
1 ของประโยค³⁴ นอกจากตำแหน่งที่ 1 ของประโยคแล้วยังอาจอยู่ในตำแหน่งที่ 2 3 หรือท้าย
ประโยคได้

นอกจากวางทั้ง 5 แล้วยังมีประโยคแทรกความอีก 2 อย่างคือ

1. ประโยคอนุกรม (Genitive Absolute) ประโยคนี้ประกอบด้วยส่วนสำคัญอยู่ 2
ส่วนคือนามประกอบด้วยสัมโพชนะ และ กริยาคุมประโยคประกอบด้วย ต มาน (อาณ) อนุตฺ ปัจจัย
การเรียงโดยมากมักเรียงนามไว้ต้นประโยค ตามมาด้วยกริยาคุมประโยค บางครั้งนามอาจจะ
เรียงไว้หลังประโยคสลับกริยาไว้ต้นประโยคก็มี เช่น สมุตรสมานนุสฺย ในประโยคว่า

samanantarāsamāpanmasya ca bhagavata ihaṃ buddhālaṅkāravīḥ
nāma samādhimatha tatkaṣaṇameva upariṣṭēnamūrdhanaḥ saṃhāvusṛṣavi
varāntarāt pūrvabuddhānusmṛtyasaṅgājñānālokālaṅkāraṃ nāma raśmī-
cakāra|| (La1.V.2.17-19)

2. ประโยคลักษณะหรือลักษณะวันตะ (Locative Absolute) มีลักษณะเหมือน
ประโยคอนุกรม กล่าวคือแทรกเข้ามาในประโยคแสดงเวลาบ้าง สถานที่บ้าง แสดงเหตุบ้าง ส่วน
ประกอบประกอบด้วยนามสัมโพชนะ และกริยาคุมประโยคทั้งประกอบด้วย ต มาน (อาณ) อนุตฺ
ปัจจัย

ทั้งนามทั้งกริยาคุมประโยคอาจมีคำอื่นมาขยาย ขยายคำใดก็ได้เรียงไว้หน้าคำนั้น โดย
มากนาม มักจะเรียงไว้หน้า กริยาเรียงไว้หลังเช่นเดียวกับประโยคอนุกรม แต่อาจเรียงนามไว้
หลังกริยาบ้าง

³⁴ Speijer., § 11.

ในลิลิตวิสูตรนี้มีตัวอย่างเช่นคำว่า ชาติเรา บุรุษานุตาย ในประโยคที่ว่า

atha khalu tasyāṃ rātrau praśāntāyāmīśvaraśca nāma śuddhāvāsa-
kāyiko devaputro maheśvaro nāma nandaśca sunandaśca mahitaśca pra-
śāntaśca praśāntavinīteśvaraścaite cānye sambahulā śuddhāvāsakāyikā
devaputrā...śirasābhivandya ekānte tasthub|| (La1.V.3.9.22)

ประโยคลักษณะซึ่งแทรกในประโยคนี้คือ ตสุยา ชาติเรา บุรุษานุตาย

ตสุยา คือบทขยายของ ชาติเรา ส่วน บุรุษานุตาย คือกริยาคุณประโยคลักษณะชู้ดนี้

คำนาม และกริยาต่าง ๆ ในประโยคซึ่งจัดแบ่งเป็นวาททั้ง 5 ข้างต้น ในประโยค

อนาทรและลักษณะวันตะ อาจจะมีบทขยายมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ประโยค การเรียงประโยคดังที่
กล่าวข้างต้นเป็นเพียงกฎเกณฑ์ที่ใช้กันโดยมาก ไม่ใช่กฎเกณฑ์ตายตัว ประการสำคัญคือภาษา
สันสกฤตเป็นภาษาที่มักเกิดเป็นเครื่องบ่งบอกความสัมพันธ์หรือแสดงหน้าที่ของนามอยู่ คำนาม
ต่างๆ ซึ่งประกอบวิภक्ति์ในประโยคอาจจะเรียงในตำแหน่งอื่นนอกจากที่กล่าวข้างต้นบ้าง³⁵

³⁵ สไปเยอร์กล่าวว่า สันสกฤตจะเอื้ออำนวยให้มีการเรียงคำในประโยค ได้อย่าง
อิสระมาก

Sanskrit affords a comparatively great freedom as to
the order of words in the sentence.

Speijer., § 15.

ปัทมฐิติ (Pat.1:39,I.18) กล่าวว่า "บทต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นไว้ในประโยค มี
(วิภक्ति์เป็น) เครื่องบ่งบอกความสัมพันธ์ (หรือแสดงหน้าที่) ตามที่ผู้แต่งปรารถนาอยู่ เพราะฉะนั้น
จะเรียง อาหาร ปาตุร หรือ ปาตุรมาทร ก็ได้

samskr̥tya samskr̥tya padānyutsr̥jyate teṣāṃ yathes̥ṭamabhi-
sambandho bhavati|| tadyathā āhara pātraṃ pātramāharetii||

อ้างถึงใน Speijer., § 15 (fnt).

โดยเฉพาะในร้อยกรองซึ่งต้องเรียงให้ต้องตามฉันทลักษณ์ ย่อมวางหลักเกณฑ์ตายตัวไม่ได้ ด้วยผู้ประพันธ์นอกจากจะเล็งเห็นความจำเป็นในเรื่องฉันทลักษณ์แล้วยังต้องดูว่า จะทำให้ร้อยกรองดูน่าสนใจด้วยวิธีเรียงอย่างไร การเรียงจึงขึ้นอยู่กับว่า ผู้แต่งมีแรงบันดาลใจ และมีวิธีการนำมาเสนออย่างไรหรือไม่ด้วย³⁶

ดังนั้น ในการพิจารณาการเรียงในลิลิตวิสูตระ จึงเท่ากับศึกษาวิธีการแต่งของผู้แต่งนั่นเอง ซึ่งย่อมต้องมีรูปประโยคที่ผู้แต่งเจตนาจะแต่งให้เป็นไปอยู่ด้วย การพิจารณาวิธีเรียงจึงต้องอาศัยหลักการว่า เหมาะสมหรือไม่เพียงไรมากกว่าจะถือเป็นข้อผิดพลาด ยกเว้นกรณีผิดพลาดจนถึงทำให้ความหมายคลาดเคลื่อนหรือรบกวนวิบัติ

การเรียงคำในลิลิตวิสูตระ

การเรียงส่วนใหญ่เหมือนสันสกฤต ส่วนวนการแต่งหรือข้อสังเกตอื่น ๆ ในลิลิตวิสูตระ พอลจะรวบรวมมากกว่าได้ดังนี้

1. จ ศัพท์ใช้เป็นนิบาตเริ่มต้นข้อความและอมความทั้งประโยค น่าจะเรียง เป็นที่ 2

³⁶ Sheldon Ivan Pollock, *Aspects of Versification in Sanskrit Lyric Poetry*, (New Haven : American Oriental Society, 1977), p. 121.

It is necessary to inquire into the character of the metrical style, now that its metrical structural principles of metrics have been fairly clearly delimited. The question we have pose to ourselves is simple :how is the poetry que metered language made interesitng? what are the forces and the devices present in the metrical structure that contribute to this end?.

cf. Speijer., § 18.

We may account for it partly by the excigencies of

มีค่าเพียงเป็นภพปุณณะเท่านั้น

สันนิษฐานว่าผู้แต่งพยายามทำให้เข้ากับคณะฉันทน์ ซึ่งในที่นี้คืออินทรวินเชียรฉันทน์

3. คำบางคำน่าจะสมาสกันแต่เรียงไว้แยกต่างหาก ทำให้แปลข้อความลับสน มีพบใน
คาถาเป็นหลัก ได้แก่

พฺรหฺม ในประโยคว่า

samadikṣante pālaścāturo ye tubhya dāsyate pātram |
śakrāśca brahma nayutā ye jūtaṃ tvāṃ grahīṣyante ||

(Lal.V.10.7-8)

สันนิษฐานว่าที่ถูกต้องควรเป็น พฺรหฺมณฺยฺตา (พฺรหฺมณฺยฺตานิ)

มหานศฺน ในประโยคว่า

sarve mahānagna balairupetā |
vistīraṇahastī navaratnavantī || (Lal.V.19.16-17)

สันนิษฐานว่าที่ถูกต้องควรเป็น มหานศฺนพโลฺรฺเปฺตา

สุศฺุธาศย ในประโยคว่า

anyepi sattvāḥ kapilāsvaye pure |
sarve suśuddhāsaya dharmayuktāḥ || (Lal.V.19.12-13)

สันนิษฐานว่าที่ถูกต้องควรเป็น สุศฺุธาศยธรมฺยฺกฺตา

กรมฺ ในประโยคว่า

na ca saṃskṛte sahāyā na mitra jātījano ca parivārāḥ |
anyatra karma sukṛtādanubandhati prsthato yāti ||

(Lal.V.26.15-16)

บรฺพฺ สันนิษฐานว่า ที่ถูกต้องเป็น กรมฺสกฺฤตฺตฺ 37 ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น กรมฺมาตฺ

³⁷ ดูบทวิจารณ์ของ จอห์น บรฺพฺ ใน

John Brough, "The Language of the Buddhist Sanskrit Texts,"

สกฤตาคาตุ

สตตฺตฺวารุโ หิตารุโ หิตารุโ มิตรารุโ ในประโยคว่า
 anuśiṣyadvam mahyam śīlena śrutena cāpramādena |
 dānasamyamena sattvārtha hitārtha hitārtha mitrārthah ||

(Lal.V.26.24-25)

สันนิษฐานว่าที่ถูกต้องเป็น สตตฺตฺวารุโ หิตารุโ มิตรารุโ หรือมิฉะนั้น ก็อาจสมาสกัน
 เป็น "สตตฺตฺวารุโหิตารุโหิตารุโหิตารุโ"

ปฺรติรูป ในประโยค
 tasmātkṣaṇam labhitvā mitram pratirūpa deśvāsam ca |
 śreṣṭham ca dharmāśravaṇam sametha rāgādikān kleśān ||

(Lal.V.27.3-4)

สันนิษฐานว่าที่ถูกต้องเป็น ปฺรติรูปเทสวามิ จ
 ปฺรติตฺวารุ ในประโยค
 athāgaman devasutā maharddhyah |
 pratitavarṇa vimalaśriyojjavalāh ||
 śriyāvabhāsyeh ca jetasāhvayam |
 vanam mudā mentikamabhyupāgatāh || (Lal.V.5.5-8)

รูป ปฺรติตฺวารุณ ถ้าไม่ใช้วิภักต์ตกหล่นจาก ปฺรติตฺวารุณเฑ ก็น่าจะสมาสกันเป็น ปฺรติต

In the same way, it seems unnecessary to say that in anyatra karma sukṛtāt the form karma is an ablative of an a stem for an n-stem, with metrical shortening of -a. The alternate explanation simply as a stemform, admitted in 17.13 seems much to be preferred; and it may perhaps be suggested that in instance like this the inflexion of sukṛtād was felt to belong to the phrase as a whole.

วรมลศรียุชชวละ

ปรากฏการณ์ข้างต้น น่าจะเป็นเพราะผู้เรียงมากกว่าผู้แต่ง เพราะบางคำมีความเป็นคำสมาสกันอย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกัน ถ้าจะถือว่าเป็นคำสมาสแล้วเรียงชนิดติดกัน ก็ตรงตามหลักสันสกฤต ซึ่งน่าจะเป็นทางเลือกที่ดีกว่าแยกกันโดยไม่มีวิภक्ति ประการหลังจะทำให้เข้าใจความหมายไขว่แหวได้

4. อิติ ศัพท์ซึ่งคุมประโยคสัมมนาอยู่ บางครั้งก็เลย ไม่ได้เรียงไว้ ได้แก่ อิติ ในประโยคที่ว่า

tathā anyepi devaputrā jambudvīpamāgatya pratyekabuddhebhya
ārocayanti sma, rañcata mārṣā buddhakṣetram|| ito dvādaśavatsare
bodhisattvo mātuḥ kuṣimavakramiṣyanti|| (Lal.V.13.25-26)

อิติ ศัพท์ที่คุมประโยคข้างต้นไม่มี

เท่าที่ตรวจสอบดูในอรรถาธิบายที่ 1-4 ไม่ปรากฏว่ามีตัวอย่างที่อื่น ประโยคข้างต้น ก็เป็นประโยคสุดท้ายของวรรค ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นข้อบกพร่องในการจารหรือผู้ถ่ายทမ်းผิด ๆ มากมากกว่า

5. เรียงชนิดกันด้วยความเข้าใจผิด ข้อนี้จะตรงข้ามกับข้อต้น บางคำแยกกันอยู่แต่กลับนำมาสมาสกัน ที่พบมีครั้งเดียว ได้แก่ ปุตฺรสหสุริ ในประโยคที่ว่า

bhavati cāsya śūrāṅṅāṃ vīrāṅṅāṃ varāṅgarūpikāṅṅāṃ prasainyupramar-
dakāṅṅāṃ|| (Lal.V.13.21-22)

สันนิษฐานว่ารูปที่ถูกต้องเป็น ปุตฺรธนา สหสุริ แต่การถ่ายทမ်းหรือจารเรียงต่อ ๆ มา อาจทำให้ตัววิภक्तिหล่นเป็น ปุตฺร สหสุริ แล้วถูกเรียงชนิดกันด้วยความเข้าใจผิด

6. เรียงศัพท์ไว้ไม่สม่ำเสมอ ได้แก่

อสฺติ ในประโยคที่ว่า

teṣūṅṅāṃ nāsti prasparanyāyavādītā nāsti dharmācaraanam,naccanadh-
yavrddhajyeṣṭhānupālitā|| (Lal.V.15.14-15)

ข้อความนี้ มีด้วยกันทั้งสิ้น 3 ประโยค มี น นิบาตปฏิเสธอยู่ กริยาหลักของประโยค

คือ อสุติ แต่ อสุติ กลับเรียงไว้เพียง 2 ประโยคแรก น่าจะเรียงไว้ทั้ง 3 ประโยคหรือหาก ไม่ต้องการให้เขียนย่อ ก็อาจจะเรียงไว้เพียงประโยคเดียว ในประโยคแรกหรือประโยคสุดท้าย เพียงประโยคเดียว ที่เหลือละไว้ในฐานะเข้าใจ*

จ ศัพท์ในประโยคว่า

asya ca mahāyānodbhāvanārtham sarvapravādinām na nigrhārtham
sarvabodhisattvānām codbhāvanārtham sarvamārāṇām cūbhībhavenārtham
sarvabodhisattvayānikānām ca pudgalānām vīryārambhasamjānanārtham
saddharmasya cānuparigrahārtham triratnavamśasyānuparigrhārtham
triratnavamśasyānupacchedanārtham buddhakārasya ca parisamdarśa
nārtham|| (Lal.V.4.12-16)

จ ศัพท์ในประโยคข้างต้น เรียงไว้ไม่สม่ำเสมอเพราะไม่มีเรียงไว้ข้างหลัง ตริ-
รัตนวงศ์สยามปริศนารุณี และ ตริรัตนวงศ์สยามจุลเจตนารุณี

จ ศัพท์ในประโยคว่า

idaṃ vaidehīkulam magadheṣu jānapadeṣu ṛddham ca sphītam ca
kṣemaṃ subhikṣam ca|| (Lal.V.14.26-27)

ในคานา ก็มีปรากฏการณ์เช่นนี้เหมือนกัน ได้แก่

śuddhodano rājakule kulīno|

narendravamśe suvisuddhigātrā||

ṛddham ca sphītam ca nirākulam|

* การละไว้ในฐานะเป็นที่เข้าใจ (Ellipsis) มีใช้เริ่มชัทธิยมประการหนึ่งในสันสกฤต
ในสันสกฤตผสมก็มีใช้ทำนองเดียวกันอยู่เช่น การเรียง จ ศัพท์ไว้เพียงศัพท์เดียวในประโยคว่า

ตโต โพธิสत्ตวสุตं महान्तं โพธิสत्तुवल्लं เทวคณं วุยวโลกุข ऐतทवोजत्||

(Lal.V.16.16)

ดูใน Speijer., § 422.

sangauravaṃ sajjanadhārmikaṃ|| (Lal.V.19.7-10)

จ ศัพท์หลัง เคารว หายไป

akarkaśī cāparuṣā ca saumayā|

smītimukhā sā bhrukuṭīprahīnā|| (Lal.V.19.28-29)

จ ศัพท์ในประโยคข้างต้น ความ 5 บทแต่มีปรากฏเพียง 2 ศัพท์

การมีปรากฏการณ์นี้ หลาย ๆ แห่งเช่นนี้ สันนิษฐานว่า จะเป็นสำนวนของผู้แต่ง
แนวหนึ่ง แต่การเรียงที่เหมาะสมกว่าก็ปรากฏให้เห็น ดังเช่น

จ ศัพท์ ประโยคว่า

idhaṃ vaṃśarājakuḷaṃ ṛddhaṃ ca sphītaṃ ca kṣemaṃ ca subhikṣaṃ
ca|| (Lal.V.15.7-8)

iyaṃ mathurā nagarī ṛddhā ca sphītā ṛddhā ca sphītā ca kṣemā ca
ca subhikṣā ca cākīrṇabahujanamanuṣyā ca|| (Lal.V.15.21-23)

idaṃ khalvapi śākyakuḷaṃ ṛddhaṃ ca sphītaṃ ca kṣemaṃ ca
subhikṣaṃ ca raṃṇīyaṃ cākīrṇabahujanamanuṣyaṃ ca|| (Lal.V.17.29-30)

7. การเรียงศัพท์ไว้เกินความจำเป็น ได้แก่ ปกติวิปรเทศ ในประโยคว่า

yatra pradēse sthīhate niṣīdate|

śayyāgatā ca kramaṇaṃ ca tasyā||

obhāsito bhōti sadevabhāgo|

ābhāya tasyāḥ subhakrmaniṣṭhyā|| (Lal.V.20.23-26)

คำว่า "ยตุร" สร้างขึ้นจากมัจฉัยอัพยยศัพท์ ในบาลีและสันสกฤตไวยากรณ์แต่งบทนาม
ในประโยค จึงมีคำผู้แต่งต้องการทำให้คาถาครบบาทมากกว่า

เท่าที่กล่าวมาเห็นได้ว่าระบบวากยสัมพันธ์ในร้อยแก้วของภาษาสันสกฤตผสมในลิลิตวิสูตร
ไม่แตกต่างจากภาษาสันสกฤตมาตรฐานมากนัก จะมีแตกต่างก็อยู่ที่ร้อยกรองเป็นส่วนมากเพราะมี
ความบกพร่องทางภาษาเช่น วิภักต์ตกหล่น กล่าวได้ว่าภาษายังไม่เรียบร้อยดีนัก ทั้งนี้ น่าจะเป็นด้วย
ผู้เปลี่ยภาษาแต่งไปตามที่ชินหูเป็นสำคัญ หรือไม่เช่นนั้นก็ด้วยอิทธิพลอื่น ๆ เช่นภาษาปรากฏและข้อ
บกพร่องทางการถ่ายทอดกันต่อ ๆ มาเช่น การจารผิด เป็นต้น